

Hilde Lidén

Barn og unge fra nasjonale minoriteter

En nordisk kunnskapsoversikt

240 240 240 233 151
C + 48,325

C + 48,26

© ISF 2005
Rapport 2005:7

Institutt for samfunnsforskning
Munthes gate 31
Postboks 3233 Elisenberg
0208 Oslo
www.samfunnsforskning.no

ISBN: 82-7763-215-0
ISSN: 0333-3671

Materialet i denne rapporten er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Det er lagt ut på internett for lesing på skjerm og utskrifter til eget bruk. Uten særskilt avtale med ISF er enhver eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring utover dette bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov.

Utnyttelse i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Innhold

Forord	5
Sammendrag	7
1. De nasjonale minoritetene i et generasjonsperspektiv	11
Nasjonale minoriteter i Norden.....	11
Barn, familieliv og minoritetsrettigheter.....	16
Betydning av nasjonal minoritetsstatus	19
Metodisk tilnærming.....	20
2. Nasjonale minoriteter – forskningsinnsats.....	23
Nordisk kunnskapsoversikt.....	23
Forskning på nasjonale minoriteter.....	24
3. Oppvekst som minoritet.....	31
Tilskrevet tilhørighet gjennom familieliv	31
4. Språkopplæring og utdanningstilbud.....	47
Språklige minoriteter	47
Tospråklighet.....	50
5. Minoritetsrettigheter i et generasjonsperspektiv	59
Minoritetsbarn og forskjeller i livssjanser	59
Litteratur	65

Forord

På oppdrag av Barne- og familiedepartementet har ISF dokumentert og systematisert kunnskap om barn og unge fra nasjonale minoriteter og deres oppvekst- og livssituasjon. Formålet med å utarbeide en nordisk kunnskapsoversikt har vært å:

- kartlegge omfanget av og tematikken innenfor forskning, utredninger, rapporter, artikler, eventuelt også skjønnlitteratur og andre referanser som omhandler oppvekstvilkårene til og livssituasjonen til barn og ungdom fra nasjonale minoriteter
- identifisere nordiske fagpersoner og fagmiljøer som har kunnskap om gruppen
- få belyst enkelte dagsaktuelle problemstillinger eller utfordringer

Arbeidet har vist at det finnes begrenset forskning som belyser oppveksten til barn og unge fra nasjonale minoriteter. Jeg har derfor kontaktet personer fra minoritetsorganisasjoner og - institusjoner, og disse har bidratt vesentlig til beskrivelsen av situasjonen for barn og unge i dag, og hvilke problemstillinger og utfordringer som de står overfor. Takk til Rita Abrahamsen, Astrid Ballo, Katrine Cohen, Belinda Deleon, Ada Engebrigtsen, Tor Ola Engen, Gerd Fleischer, Lynn Feilberg, Asle Høgmo, Lasse Johansen, Lolita Josef, Inger Johanne Kolberg, Aud Kårbøl, Inger Lise Kårbøl, Leif, Larsen, Ulla Lindström, Inga-Greta Lindblom/Torsby Finnkulturcentum, Domino Kai Långström, Siegfried Matlok, Mari Møystad, Birger Nesholen, Karen Margrethe Pedersen, Karen Sofie Pettersen, Dag Raaberg, Judith Scheer, Ragnhild Schlüter. Grete Brochmann har kommet med gode kommentarer. Sist, men ikke minst, en stor takk til bibliotekarene ved ISF som har bidratt vesentlig til denne kunnskapsoversikten: Sven Lindblad, Rune Hoelseth og Jon Haakon Hustad.

Oslo, juli 2005

Hilde Lidén

Sammendrag

I 1999 ratifiserte Norge Europarådets rammekonvensjon om vern av nasjonale minoriteter av 1994. Status som nasjonale minoriteter har blitt gitt til minoritetsgrupper som historisk har en tilknytning til landet. Anerkjennelsen kommer delvis som oppreisning for tidligere assimileringsspress, overgrep og diskriminering. Minoritetsgruppene gis en legitim rett til å vedlikeholde eget språk, religion og kultur, og forskjellene de representerer skal møtes med likeverd og respekt. Europarådets rammekonvensjon spesifiserer forpliktelser som danner det prinsipielle og juridiske grunnlag for statlig politikk overfor nasjonale minoriteter.

I Norge regnes samer, kvener, skogfinner, jøder, romani-folket (taterne) og rom (sigøynere) som nasjonale minoriteter. I Sverige har samer, tornedalinger, svenskfinner, jøder og roma (sigøynere og tater) status som nasjonal minoritet. I Finland har samer, finlandsvensker, jøder, romani (sigøynere), gammelrussere og tartarer status som nasjonal minoritet. I Danmark har bare det tyske mindretall i Sønderjylland nasjonal minoritetsstatus.

ILO-konvensjonen nr. 169 gir samene et sterkere politisk og rettslig vern enn det rammekonvensjonen gir. I Norge baserer samepolitikken seg på ILO konvensjonen, mens i Sverige og Finland beskyttes samene utelukkende ut fra den status de har som nasjonal minoritet.

Personer som tilskriver seg medlemskap til de ulike nasjonale minoritetene i Norden lever under svært forskjellige vilkår og livsbetingelser. De fleste kjennetegnes av å være godt integrert, med få konfliktlinjer overfor majoritetssamfunnet. Dette kan delvis forklares med det assimileringsspresset de har levd under over lang tid, eller med en ønsket assimilering, som har ført til at minoritetstradisjoner og minoritetsspråk er i ferd med å forsvinne, eller manifesteres først og fremst i form av minnesmerker og organisert tradisjonsoverføring. Det er imidlertid minoritetsgrupper som fortsatt lever med en marginalisert tilpasning og rasistiske holdninger fra majoritetssamfunnet. Det kan synes noe paradoksalt at de som er best integrert i majoritetssamfunnet og har en «avslepet», «delvis» eller historisk orientert minoritetstilhørighet, er de som har det beste utgangspunktet for å hevde sine særrettigheter når det gjelder f.eks. å gjøre bruk av tilskuddsordninger til kultur- og tradisjonsformid-

ling. Dette innebærer gjerne en dobbeltkvalifisering, der kompetanse innen majoritetssamfunnet er en betingelse for en vellykket minoritetstilpasning. For eksempel vil det å rekruttere minoritetsmedlemmer til høyere utdanning sikre mulighet for å starte og drive egne institusjoner. Likeså vil minoriteter kunne få positiv oppmerksomhet og innflytelse gjennom kulturelle eliter og forskning. De minst integrerte, som f.eks. rom, er også de som opplever størst ambivalens og motvilje når det gjelder deres rett til å videreføre kulturelle tradisjoner. Manglende utdanning innenfor majoritetssamfunnets institusjoner disqualifiserer dem når det gjelder å opprette egne, men likestilte institusjoner.

Tildelingen av minoritetsstatus innebærer også en standardisering og kontroll. Et aktuelt felt hvor dette skjer er politikktutforming når det gjelder barns livsbetingelser. Minoritetsrettigheter reiser spørsmål om hvordan nasjoner skal avveie krav om minoritetsforeldres rett til å bevare sine tradisjoner i forhold til barns rettigheter. Barn er både selvstendige individer og del av foreldrenes privatliv. Flere aktuelle saker har i den senere tiden reist spørsmålet om foreldre har rett til å bestemme over barn også når de går ut over samfunnets normer for barns beste, barns medbestemmelse og likestilling. Et prinsipp for å løse slike saker og dilemmaer har vært å skape dialog med de aktuelle miljøene. Dette gjelder imidlertid bare saker som omfatter vage normfelt, mens de praksiser som klart bryter statenes lov og regelverk, f.eks. når det gjelder skoleplikt, omsorgssvikt eller å overtre barns integritet, ikke blir akseptert. Dette harmonerer med prinsippene for integrasjonspolitik i de nordiske landene der demokrati, likestilling og barns rettigheter oppfattes som felles verdigrunnlag det ikke forhandles om. Disse standardene kan også brukes for å vurdere myndighetenes praksis overfor minoritetsgrupper, og for å reise mulige unnlattelses- og erstatningssaker som for eksempel manglende skoletilbud.

Kunnskapsgjennomgangen viser at den forskning som er gjort i forhold til barns oppvekst er fragmentert. Status som nasjonal minoritet er av ny dato, og statusen har ikke blitt lagt til grunn for innhenting av f.eks. statistikk. Det foreligger derfor begrenset kunnskap om livsvilkårene, og mulighet til å sammenligne med andre grupper og kategorier. Den foreliggende forskningen omfatter først og fremst tospråklighet og språkopplæring, hvor dette var et særlig aktuelt tema et par tiår tilbake. Det finnes også noe forskning og rapporter knyttet til minoritetsbarns skolegang. Det er gjort lite forskning ut over avhandlinger på hovedfags- og dr. gradsnivå. Mye av kunnskapen bygger på enkeltstående rapporter, med begrenset kumulativ effekt. Rapportene og det meste av forskningen er problemorientert, og får bare i begrenset grad fram barns aktørperspektiv og helhetlige situasjon. Det mangler forskning som kan gi innsikt i de ulike livsbetingelsene for minoritetsbefolkningen, nyansene i livsvilkår, og erfaringene til barn som vokser opp med en minoritetstilhørighet.

Rapporten foreslår økt forskningsinnsats på fire områder:

Minoritetsbarndom

Forskning som gir komparativ innsikt i hva minoritetstilhørigheten innebærer i praksis for barn, i hvilken grad og på hvilken måte den former familielivet, interesser, vennskap og sosiale fellesskap. Slike studier vil kunne si noe om hvordan barn oppfatter foreldrenes minoritetsstatus, og i hvilke sammenheng-er den gjøres relevant i deres egen hverdag. Videre er det behov for studier som får fram variasjoner innad og mellom gruppene, og peker på særlige mekanismer og satsningsfelt for å bedre barnas levekår. Et aktuelt forskningsfelt er også studier som kan bidra til kompetanseutvikling innenfor barnevernet, for å ivareta minoritetsbarns beste når de opplever omsorgssvikt.

Språkopplæring og utdanningstilbud

Selv om språkopplæring og organisering av undervisningstilbud er det området hvor det forefinnes mest forskning og utredninger, er det likevel behov for nyere forskning og praksisorienterte og syntetiserende framstillinger av erfaringene fra opplæring av minoritetsbarn.

Identitetskonstruksjon og kulturformidling

Kulturforskning som belyser kulturarbeidets plass i de etnopolitiske prosessene innenfor og på tvers av de nasjonale minoritetene, vil kunne gi viktig innsikt i hvordan tradisjoner refortolkes, og hvordan barn og barndom inngår i dette.

Barn og unges medborgerskap

I de senere år har det vært en økende bevissthet om barns medborgerskap. Medborgerskap omfatter både rettigheter og plikter, ressurser, deltakelse og identitet. Aktuelle forskningstemaer er hvordan barns minoritetsstatus former disse aspektene ved medborgerskap, f.eks. gjennom studier som belyser hvilken betydning minoritetstilhørigheten har for tilgang på ressurser, på sosial og kulturell kapital, og på deres nasjonale medborgerskapsforståelse. Et annet område for forskning og innsats er knyttet til diskriminering og rasisme. I dag vet vi lite om omfang av diskriminering overfor barn og unge med nasjonal minoritetsbakgrunn, og på hvilke måter dette foregår. Er det slik at det foregår på subtile måter som bidrar til at allmennheten ikke oppfatter dette som et problem? Et satsningsfelt vil derfor være å få mer kunnskap om hvilke former for diskriminering som foregår, og hva som bidrar til at dette kan fortsette.

De nasjonale minoritetene i et generasjonsperspektiv

Nasjonale minoriteter i Norden

I 1999 ratifiserte Norge Europarådets rammekonvensjon om vern av nasjonale minoriteter av 1994. Et viktig bakgrunnsdokument er FNs konvensjonen av 1966 om *sivile og politiske rettigheter* der det slås fast i artikkel 27 at personer som hører til etniske, religiøse eller språklige minoriteter har rett til, sammen med andre av sin gruppe, å dyrke sin egen kultur, utøve egen religion eller bruke sitt eget språk. Gjennom å inkorporere denne konvensjonen i menneskerettsloven av 1999 er dette prinsippet blitt en del av norsk lovverk.

Status som nasjonale minoriteter har blitt gitt til minoritetsgrupper som historisk har en tilknytning til landet. Anerkjennelsen kommer delvis som oppreisning for tidligere assimileringsspress, overgrep og diskriminering. Minoritetsgruppene gis en legitim rett til å vedlikeholde eget språk, religion og kultur, og forskjellene de representerer skal møtes med likeverd og respekt. Europarådets rammekonvensjon spesifiserer forpliktelser som danner det prinsipielle og juridiske grunnlag for statlig politikk overfor nasjonale minoriteter.

I Norge regnes samer, kvener, skogfinner, jøder, romani-folket (taterne) og rom (sigøynere) som nasjonale minoriteter. I Sverige har samer, tornedalinger, svenskfinner, jøder og roma (sigøynere og tater) status som nasjonal minoritet. I Finland har samer, finlandsvensker, jøder, romani (sigøynere), gammelrussere og tartarer status som nasjonal minoritet. I Danmark har bare det tyske mindretall i Sønderjylland nasjonal minoritetsstatus.

Samene er en minoritetsgruppe som også oppfattes som urfolk. Gjennom ILO konvensjon nr. 169 om urbefolkning og stammefolk i selvstendige stater, gis urfolk en særlig beskyttelse, som, i tillegg til kulturelle rettigheter, gir dem rett til å utnytte arealer og naturressurser i nødvendig grad, samt anerkjenner folkenes selvbestemmelsesrett. Norge har ratifisert ILO konvensjonen nr. 169, til forskjell fra Sverige og Finland. Sametinget i Norge har i brev av 19. juli 2000, uttalt at Sametinget er «av den prinsipielle oppfatningen at det samiske

folk ikke naturlig oppfattes av konvensjonen, idet samene som urfolk oppbærer rettslige og politiske rettigheter utover konvensjonens bestemmelser». Departementet har imidlertid konkludert med at alle urfolk som er i minoritetsposisjon også er nasjonale minoriteter. Dette innebærer at samene i Norge er omfattet av rammekonvensjonen om beskyttelse av nasjonale minoriteter. Det er imidlertid ikke utviklet en egen politikk overfor samene som nasjonal minoritet, men som urfolk, siden ILO-konvensjonen nr. 169 gir samene et sterkere politisk og rettslig vern. Samene i Sverige og Finland, derimot, beskyttes utelukkende ut fra den status de har som nasjonal minoritet.

Minoriteter fra den senere tids innvandring er ikke innrømmet tilsvarende kulturelle rettigheter på *gruppenivå* som det de nasjonale minoritetene er gitt. Nordisk integreringspolitikk legger til grunn individuelle rettigheter, og innebærer et politisk kompromiss mellom likhet og pluralisme (Brochmann 2002). Dette innebærer i praksis at innenfor rammen av de nordiske landenes lovverk og grunnleggende menneskerettigheter har alle innbyggere rett til å hevde sine verdier, følge kulturelle tradisjoner og praktisere sin tro, men også plikt til å delta i samfunnet og bruke sine ressurser. Kulturell organisering og virksomhet gis støtte gjennom ordinære tilskuddsordninger til organisasjoner, menigheter og institusjoner som for eksempel friskoler, samt særskilte ordninger for å støtte integreringstiltak i regi av lag og organisasjoner.

De nordiske landene har noe ulik politikk når det gjelder å gi minoritetsgrupper status som nasjonale minoriteter. Sverige og Finland tolker Europarådets rammekonvensjon om vern av nasjonale minoriteter tilnærmedesvis på samme måte som Norge. I Sverige har svenskfinner status som nasjonal minoritet, i Norge skogfinnene og i Finland har finlandsvensker tilsvarende status. Finlandsvensker har fra gammelt av hatt en innflytelsesrik posisjon i finsk politikk og samfunnsliv, og de har opprettholdt svensktalende institusjoner som skoler og media i geografisk avgrensede områder der de i mange tilfeller befinner seg i flertall. Den finske minoriteten i Sverige er spredt, mer integrert og har vært uten tilsvarende politisk innflytelse og egne lokale institusjoner. Tornedalingene i nord, har bevart sin lokale versjon av finsk, som har fått status som eget språk: Meänkieli. Situasjonen i dette område kan på mange måter sammenlignes med kvenene i Norge.

Felles for Norge, Sverige og Finland er at jødene har status som nasjonal minoritet, mens jødene i Danmark ikke ønsker å ha denne statusen.

Norge, Sverige og Finland har gitt minoritetsstatus til tater og sigøynere. I Norge oppfattes *romanifolket* (taterne) og *rom* (sigøynerne) som to separate nasjonale minoritetsgrupper, mens i Sverige sees de under ett, og går under fellesbetegnelsen *roma*. I Finland har man ikke tater, men bruker betegnelsen *romani* om de finske sigøynerne. Disse nasjonale forskjellene i inndelinger og begreper når det gjelder rom/roma/romani kan virke forvirrende. I rapporten vil jeg i teksten vekselvis bruke de nasjonale betegnelsene (f. eks. de norske

rom, de finske romani) og hvem det refereres til (sigøynere). Som fellesnavn for sigøynere i Norden vil jeg bruke den svenske betegnelsen *roma*¹.

Finland har også to mindre russiske grupper med status som nasjonale minoriteter: Gammelrussere (gresk ortodokse) og tatarene (muslimske).

Danmark skiller seg ut ved bare å definere den tyske minoriteten i Sønderjylland som nasjonal minoritet. Den danskspråklige minoritet i Sydslesvig definerer seg også inn som del av de nordiske minoriteter (se Pedersen 2000).

Bruk av begrepet nasjonal minoritet forstått som etnisk avgrenset gruppe kan gi grunnlag for stigmatisering ut fra tilskrivning av forskjeller. Dette kan stå i motsetning til en politikk der staten ønsker likhet og likestilling av forskjellighet. På den andre siden kan angst for stigmatisering føre til at man unnlater å undersøke de livsforhold befolkningen lever under. Denne ambivalensen gjenfinnes bl.a. i diskusjonen rundt Danmarks minoritetspolitikk. Holdningen fra jødene i Danmark er at de ikke ønsker å ha status som nasjonal minoritet. Heller ikke hjemmestyrelsene på Grønland og Færøyene ønsker å bli gitt status som nasjonal minoritet. I Europarådets ekspertgruppes andre rapport til den danske oppfølgingen av rammekonvensjonen (ACFC/INF/OP/II (2004) 005), anbefales det at myndighetene kontakter grønlandere og færøyinge som bor i Danmark, og dansker som bor på Færøyene og Grønland om de ønsker beskyttelse av konvensjonen gjennom å gis status som nasjonal minoritet. Europarådets rådgivende komité har også reist spørsmål overfor danske myndigheter om hvorfor ikke sigøynere har fått status som nasjonal minoritet. I Danmarks 2. rapport til Europarådets rådgivende komité (ACFC/SR/II (2004) 004) imøtegår det danske ministeriet kritikken, og legger til grunn at det bare er minoritetsgrupper med en kontinuerlig historisk tilknytning til landet som vil være aktuelle. De anser ikke dagens sigøynere å ha en slik tilknytning², og betrakter dem som innvandrere. Heller ikke de som oppfatter seg som tater i Danmark forholder myndighetene seg til som en aktuell minoritetsgruppe.

I ekspertgruppens 2. rapport om Danmarks oppfølging av konvensjonen (ACFC/INF/OP/II (2004) 005), gjentar ekspertgruppen anmodningen om å betrakte roma som en nasjonal minoritet. De begrunner dette både fordi den

1. Dette gjelder også når roma inngår i ordsammenstillinger som romabarn, romaelever, roma-folkningen osv. De norske rom snakker *romanes*. Det gjør også de fleste svenske, men da med ulike dialekter og iblandet låneord fra de ulike land og bakgrunner de svenske roma kommer fra. I Sverige er derfor fellesbetegnelsen på språket *romani chib* (se tabell 1 og kapittel 3).
2. Dagens sigøynere i Danmark slo seg ned i landet etter 1960 etter at passkontrollen ble opphevet innen Norden, samt gjennom arbeidsinnvandring og flytninger fra Øst-Europa og Balkan. Tidligere forekomster av tater og sigøynere antas å være fullstendig assimilert. Danmark har hatt en særlig restriktiv politikk overfor denne gruppen, helt siden 1736 har de hatt egne paragrafer om sigøynere i sine lovverk (Enevig 1969, Hanisch 1976, Jensen 1995).

danske romagruppen selv ønsker beskyttelse av konvensjonen, og fordi deres særlige historie uten et eget opprinnelsesland, har resultert i at de i de fleste europeiske land har blitt innrømmet minoritetsstatus.

I en studie av grønlendere i Danmark, som del av den danske maktutredningen, reiser Togeby (2002) spørsmålet om Danmark i likhetens navn har usynliggjort grønlendere i Danmark. Hun mener at myndighetene overser de vilkår mange grønlendere lever under. Denne unndragelsen av ansvar mener hun kommer bl.a. til uttrykk når tema om å gi grønlendere status som nasjonal minoritet, slik det reises i rapporten til Europarådets ekspertgruppe, ikke fører til en mer substansiell kritikk av myndighetenes assimileringpolitikk overfor grønlendere i Danmark.

Diskusjonen i Danmark om hvem som skal oppfattes som en nasjonal minoritet reiser et mer grunnleggende spørsmål om konvensjonens beskyttelse av minoriteter. En analyse av Europarådets rammekommisjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter (Harck 2000) påpeker at det juridisk er et problem at konvensjonen ikke har en definisjon av «nasjonalt mindretall». Ved at det overlates til myndighetene å bestemme hvem som skal gis minoritetsstatus kan dette føre til at det internasjonale mindretallsbeskyttelse kan bli innholdsløst (Harck 2000:252). For Danmarks vedkommende mener han det ikke er tvil om at færinger og grønlendere må oppfattes som minoriteter ut fra de internasjonale kriterier som legges til grunn for definisjonen³, og at en lov om deres selvstyreordninger ikke endrer denne status.

Foreløpig er det bare Danmark og Finland som har fått uttalelse fra Europarådets ekspertgruppe. I vurderingen av Finlands innsats for de nasjonale minoritetene (ACFC/INF/OP/(2000)) er denne kritisk til Finlands politikk overfor sigøynere og andre mindretall. Finlands II rapport (ACFC/SR/II (2004) 012 E) til Europarådets rammekonvensjon for nasjonale minoriteter er en omfattende og detaljert redegjørelse av mange og nye tiltak som har blitt gjennomført som følge av denne kritikken, samt de senere årenes økende etnopolitiske bevissthet når det gjelder rettigheter som nasjonal minoritet, ikke minst blant samer og romafolket.

I tillegg til Rammekonvensjonen om vern av nasjonale minoriteter er minoritetspolitikken bundet av den europeiske pakt om regions- og minoritets-språk (ECRML) av 1998. I Norge har *romani* (romanifolkets språk), *romanes* (språket til de norske rom), *kvensk*, *lule-* og *sør-samisk* status som minoritets-språk med vern etter nivå II i henhold til språkpakten.

3. Også Togeby argumenterer for at grønlendere i Danmark må betraktes som en nasjonal minoritet fordi de er danske statsborgere, men utgjør samtidig en egen nasjon (Togeby 2002:153).

Tabell 1. Nordiske minoriteter, minoritetsspråk, befolkningsstørrelse og ratifisering av rammekonvensjonen for bevaring av nasjonale minoriteter og pakten for regional- og minoritetsspråk.

	Norge	Sverige	Finland	Danmark
Ratifisert FCNM ⁴	1999	2000	1997	1997
Ratifisert ECRML ⁵	1993	2000	1998	2000
Sameer	(35 000 samisk)	15-20 000 samisk	ca 10 000 ⁶ samisk	
Kvener	10-15 000 kvensk/finnsk			
Tornedalinger		50 000 meän kieli		
Skogfinner/ Svenskfinner	Ca 500	450 000 svensk/finnsk		
Finlandsvensker			290 000 svensk	
Romanifolk/ Taterne	2-4000 romani	(Inngår i roma)		
Roma/ Sigøynere	3-400 romanes Vlach roma	15-20 000 romani chib ⁷ Lovara Kelderari Kalé Arli Romani	10 000 romani Kalé	(1 750)
Jøder	1 100	25 000 jiddisk	1 500	(8 000)
Gammelrussere (gresk ortodokse)			5000 russisk	
Tartarer (islamske)			800 tatar	
Tyske mindretall i Sønderjylland				10-15 000 tysk
Danske mindretall i Sydslesvig				40-50 000 dansk

4. Ratifisering av *Europarådets rammekonvensjon om vern av nasjonale minoriteter* (FCNM).
5. Ratifisering av *Den europeiske pakten om regions- og minoritetsspråk* (ECRML). Norge ratifiserte pakten i 1993, men den begynte først å virke i 1998.
6. Antallet er utledet fra Sametingsvalget i 2003 da ca 8000 hadde registrert seg som same. Barn og unge kommer i tillegg. I Finland forhandler sametinget aktivt om å få myndighetene til å undertegne ILO konvensjonen, og dermed gi samene tilsvarende status som i Norge.
7. *Romani chib* er en samlebetegnelse for ulike variasjoner og dialekter av *romanes*, farget av de vertsland rom har oppholdt seg i, og er den betegnelsen som brukes i Sverige. *Romanes* er et indoeuropeisk språk, og beslektet med historiske språk som sanskrit og moderne språk som hindi. Romanifolkets *romani* er i større grad preget av majoritetsspråket, med *romanes* ord, og brukt som et hemmelig språk. De finske roms *romani*

Dette betyr en moralsk forpliktelse til å ivareta språket i tillegg til at det innrømmes visse rettigheter når det gjelder opplæring. *Nordsamisk* er det eneste minoritetsspråket i Norge hvor språkpaktens forpliktelser skal ivaretas fullt ut. Dette innebærer bl.a. at nordsamisk er forvaltningsspråk i de samiske områdene.

I Sverige er det innen gitte geografisk spesifiserte forvaltningsområder gitt rett til å bruke samisk og finsk/meänkieli som forvaltningsspråk, i domstoler, barnehager og eldreomsorg. I Finland har også romani, i tillegg til svensk og samisk, fått status som forvaltningsspråk.

Anerkjennelse som nasjonal minoritet gir rett til å utvikle og videreføre egne tradisjoner og fellesskap. At gruppene har fått denne posisjonen har en symbolsk betydning i form av anerkjennelse. Hva dette medfører i praksis er mindre avklart, om det settes i gang spesielle tiltak overfor gruppene eller de innrømmes særlige rettigheter, f.eks. i form av tilskudd til kulturelle tiltak eller institusjoner. Den nasjonale minoritetsstatusen kan få positiv betydning for hvordan historien og egenarten av deres kulturarv vurderes. F.eks. har kvenene fremmet krav om å gi kvensk status som minoritetsspråk etter at de fikk status som nasjonal minoritet, og våren 2005 vedtok regjeringen i Norge å anerkjenne kvensk som eget språk.

Utskillelse som minoritetsgruppe kan også innebære en belastning om den brukes som generalisert tilskrivning av individers tilhørighet. Kulturelle rettigheter kan virke konserverende og stereotypiserende, ved at kulturell dikotomisering gjøres relevant for samhandling. Dette kan føre til at visse kulturelle særtrekk gjøres til symbol for forskjellighet, kulturuttrykk essensialiseres, og stenger for det dynamiske og tøyelige ved identitet og tilhørighet.

Barn, familieliv og minoritetsrettigheter

Stortinget vedtok i 2003 å inkorporere FNs barnekonvensjon i norsk lov. Denne gir barn individuelle menneskerettigheter, som tanke- tros og ytringsfrihet, noe staten er forpliktet til å ivareta. Rettsliggjøringen av barn innebærer at myndighetene har fått økt ansvar for å sikre barns beste, også i privatsfæren. Inkorporeringen av FNs barnekonvensjon i Menneskerettighetsloven av 1999 har fått betydning for tolkning av norske lover, fordi menneskerettsloven gir konvensjonene forrang i tilfelle motstrid. Barnekonvensjonen har også ført til endring av eksisterende lover. F.eks. har prinsippet om barns rett til medbestemmelse blitt forsterket i flere lover, bl.a. i Barneloven⁸ og Barnevernslo-

8. Jmf. lov av 20. juni 2003 nr. 40 med iverksettelse fra 1. april 2004

ven⁹. Medbestemmelsesretten er senket fra 12 til 7 år og betyr at barns synspunkter skal bli tatt i betraktning før avgjørelser tas.

Barn er både selvstendige individer og del av foreldrenes privatliv. Respekt for privatliv og familieliv er grunnleggende menneskerettigheter. Barnekonvensjonen slår fast at foreldrene har hovedansvaret for barns oppdragelse og utvikling. I den norske Barneloven tolkes *foreldreansvaret* som de plikter og rettigheter som følger av å være foreldre. Dette innebærer en plikt til å ha omsorg for barnet, og en rett til å bestemme over det i personlige forhold (Smith og Lødrup 1993). Foreldre gis veiledningsrett overfor sine barn, f.eks. i religionsspørsmål, men denne er gjort avhengig av barns gradvise utvikling (Smith 2004).

Minoritetsrettigheter gir grupper rett til å leve i samsvar med sin religion, kultur og tradisjoner, - altså en rett til beskyttelse mot flertallet. Minoritetsrettigheter har en dobbel funksjon. De skal fjerne all tvil om at menneskerettigheter også gjelder minoriteter, grupper så vel som individer. Internasjonal lov understreker forbud mot diskriminering og insisterer samtidig på rett til pluralisme. Prinsippet om likhet og ikke-diskriminering går begge veier. På samme måte som minoriteter ikke skal utsettes for diskriminering, har de også plikt til selv å ikke diskriminere, samt følge menneskerettigheter (Lundberg 1998). De sentrale menneskerettighetskonvensjonene sier at kulturelle og religiøse rettigheter kan begrenses når dette har hjemmel i lov og er nødvendig i et demokratisk samfunn av hensyn til andre interesser, blant annet for å sikre andres rettigheter og friheter.

Et av de spørsmålene en økt internasjonal rettsliggjøring reiser er hvordan nasjoner skal avveie krav om minoritetsforeldres rett til å bevare sine tradisjoner i forhold til barns rettigheter. I et flerkulturelt samfunn kan foreldre ha svært ulike oppfatninger når det gjelder barneoppdragelse, lydighet og barns rett til medbestemmelse. Barn vokser inn i familie- og trosfellesskap og gjennom hverdagslivet opplæres de i foreldrenes kulturelle og religiøse tradisjoner. Barn har på sin side rett til å ha innflytelse på bestemmelser over eget liv, også rett til ikke å være del av en gruppe. Dette reiser noen prinsipielle spørsmål som gjenfinnes i dilemmaer som barn, foreldre og velferdsinstitusjoner møter daglig. Vil f.eks. språkopplæring eller undervisning på minoritetspråk redusere mulighetene for barnas rett til lik utdanning og valgfrihet på sikt? Vil tradisjonsbasert og kjønns spesifikk oppdragelse bryte med kravet om likhet og likeverd? Hvor går grensen mellom statlig myndighet og foreldrenes avgjørelsesmyndighet når det gjelder å videreføre tradisjoner som eventuelt går på tvers av statlige rettighetsoppfatning?

Flere aktuelle saker har i den senere tiden reist spørsmålet om foreldre har rett til å bestemme over barn også når de går ut over samfunnets normer for

9. Jamf. lov av 17. juli 1992 nr. 100.

barns beste, barns medbestemmelse og likestilling. I Integreringsmeldingen som ble lagt fram høsten 2004 (St. meld. Nr 49 (2003-2004)) understrekes det at det må arbeide holdningsskapende og forebyggende for å bekjempe tradisjoner, skikker, fordommer, kunnskapsmangel og tabuer som kan hindre enkelte barn og unge i å få del i de samme muligheter og ha de samme valg som man etterstreber for alle barn i Norge. Et prinsipp for å løse slike saker og dilemmaer har vært å skape dialog med de aktuelle miljøene. Dette gjelder imidlertid bare saker som omfatter vage normfelt, mens de praksiser som klart bryter norsk lov og regelverk, f.eks. når det gjelder skoleplikt, omsorgssvikt eller å overtre barns integritet, blir ikke akseptert. Dette harmonerer med prinsippene for norsk integrasjonspolitikken der demokrati, likestilling og barns rettigheter oppfattes som felles verdigrunnlag der det ikke åpnes for debatt. Disse standardene kan også brukes for å vurdere myndighetenes praksis overfor minoritetsgrupper, og for å reise mulige unnlattelses- og erstatningssaker som for eksempel manglende skolegang.

Personer som tilskriver seg medlemskap til de ulike nasjonale minoritetene i Norden lever under svært forskjellige vilkår og livsbetingelser. De fleste kjennetegnes av å være godt integrert, med få konfliktlinjer overfor majoritetssamfunnet. Dette kan delvis forklares med det assimileringsspresset de har levd under over lang tid. Assimilering har foregått i form av utbyggingen av velferdsinstitusjoner og gjennom utdanningsmuligheter som har utjevnet den yrkesspesifikke minoritetstilpasningen (Alba og Nee 2003). Mange har dermed selv valgt å bli en del av majoritetssamfunnet, og tilpasset seg majoritetens kulturstandarder og språk. Dette har ført til at minoritetstradisjoner og minoritetsspråk er i ferd med å forsvinne, eller manifesteres først og fremst i form av minnesmerker og organisert tradisjonsoverføring. Dette gjelder for eksempel for skogfinnene i Norge. Offentlige støtteordningene for å etablere egne institusjoner, som medier, skoler, barnehager og museer, kan også ha bidratt til å redusere eventuelle spenninger, f.eks. er dette en viktig side ved opplevelsen av likestilling og likeverd mellom minoritets- og majoritetsbefolkning når det gjelder det tyske mindretall i Danmark, de mosaiske trossamfunn, og i samiske og kvenske områdene. Det er imidlertid minoritetsgrupper som fortsatt lever med en marginalisert tilpasning og rasistiske holdninger fra majoritetssamfunnet. Det kan synes noe paradoksalt at de som er best integrert i majoritetssamfunnet og har en «avslepet», «delvis» eller historisk orientert minoritetstilhørighet, er de som har det beste utgangspunktet for å hevde sine særrettigheter når det gjelder f.eks. å gjøre bruk av tilskuddsordninger til kultur- og tradisjonsformidling. Dette innebærer gjerne en dobbeltkvalifisering, der kompetanse innen majoritetssamfunnet, er en betingelse for en vellykket minoritetstilpasning. For eksempel vil det å rekruttere minoritetsmedlemmer til høyere utdanning sikre mulighet for å starte og drive egne institusjoner, likeså vil minoriteter kunne få positiv oppmerksomhet og innflytelse gjennom kulturelle eliter og forskning. De minst integrerte, som f.eks. rom, er også de

som opplever størst ambivalens og motvilje når det gjelder deres rett til å videreføre kulturelle tradisjoner. Manglende utdanning innenfor majoritetssamfunnets institusjoner diskvalifiserer dem når det gjelder å opprette egne, men likestilte institusjoner.

Rammekonvensjonen for vern av nasjonale minoriteter vektlegger minoritetspolitisk organisering, ved å oppfordre til å organisere seg ut fra etnisk tilhørighet, og å åpne for dialog med mobiliserte gruppeinteresser. Minoritetenes interesseorganisasjoner blir en viktig måte myndighetene kan iverksette politikk på og løse motsetninger og konflikter. Minoritetsstatusen pålegger dem å tilpasse seg majoritetssamfunnets organisasjonsmodell, og dermed endre egne tradisjoner. På ett nivå innebærer tildelingen av minoritetsstatus en standardisering og kontroll. F.eks. er et aktuelt mål for barnepolitikken at barn og unges livsvilkår og stemmer inkluderes i mobiliseringen gjennom interesseorganisasjoner, også for minoritetsgrupper som ikke har tradisjon for ungdomsorganisasjoner, f.eks. når det gjelder rom. Rom har tradisjonelt organisert seg gjennom storfamilie og slektskap, med et klart kjønns- og aldershierarki. Kan premissene som majoritetssamfunnet setter til minoritetsorganisering og støtteordninger føre til at innflytelsen til barn og unge øker? Situasjonen for rom i Sverige kan kanskje antyde et positivt svar på dette – men svaret er ikke entydig.

Betydning av nasjonal minoritetsstatus

Når det gjelder identitet og tilhørighet har senere forskning understreket det bevegelige, partielle og mangefasetterte ved individers identifikasjon og deltagelse i fellesskap. Ikke minst gjelder dette ungdom. Ungdom med minoritetsbakgrunn forventes å forholde seg aktivt selvreflekterende til kulturelle, religiøse og språklige tradisjoner. Kulturbegrepet har i den siste tiden vært under debatt, og mange finner det nyttig å understreke det prosessuelle ved kultur, at den er noe som stadig skapes, ved at noen trekk og tradisjoner plukkes ut og gis en særlig betydning. Tradisjoner får mening ut fra hva den betyr for individer i nåtid. Tradisjoner skapes i det man har et refleksivt forhold til dem. Dermed blir også kulturtradisjoner del av moderniteten og samtiden.

Arild Hovland (1996:204) beskriver hvordan samiske ungdommer på avgjørende områder er arvtakere av en politisert minoritetsidentitet. «De kan og må forvalte sin identitet og livsvalg i forhold til et sett symboler og normative formuleringer som samebevegelsen har brukt flere tiår på å gi form. Samisk subjektiv identitet er lokalt betinget og høyst *politisert*.» I hvilken grad er dette situasjonen for barn og unge i de nasjonale minoritetene? En kan tenke seg at den internasjonalt tilskrevne og «utdelte» status som nasjonal minoritet, uten lang indre mobilisering slik situasjonen i større grad har vært blant

samene, har gjort minoritetsstatusen mindre politisert. Dette kan ha betydning for hvordan barn og unge oppfatter sin tilhørighet. For eksempel kan det være at den etnopolitiske interessen først og fremst ivaretas av foreldregenerasjonen. Eventuelt hva slags uttrykk er det barn og unge i de nasjonale minoritetene vektlegger når de skal understreke sin minoritetstilhørighet? Men mer avgjørende er hva minoritetstilhørigheten betyr for deres livsbetingelser. Er tilhørigheten noe de kan påkalle i noen få og selvvalgte sammenhenger, eller bestemmer det deres livsvilkår og livssjanser?

Gode oppvekstvilkår for barn og unge og likestilling mellom kjønnene er politiske mål for politikken overfor nasjonale minoriteter på samme måte som resten av samfunnet. Viktige prinsipper for denne politikken er:

- Individets rett til å skape sin identitet, de som tilhører en minoritet skal selv kunne avgjøre om de vil bli behandlet som tilhørende denne minoriteten eller ikke.
- Like rettigheter og plikter til å delta i samfunnet og bruke sine ressurser. Dette innebærer at rasisme og diskriminering motarbeides.
- Deltakelse i samfunnslivet og de politiske avgjørelsesprosessene

Gjennomgangen av eksisterende forskning om barn og unge fra nasjonale minoriteter kan bare antydningvis svare på om disse intensjonene for politikken ivaretas. Gjennomgangen av litteraturen viser at det bare finnes enkeltstående studier som til sammen viser et svært fragmentert bilde, med store kunnskapshull. Status som nasjonal minoritet er av ny dato, og statusen har ikke blitt lagt til grunn for innhenting av f.eks. statistikk. Det foreligger derfor begrenset kunnskap om livsvilkårene og mulighet til å sammenligne denne med andre grupper og kategorier. For å systematisere kunnskap om oppvekst- og livssituasjon for de unge har jeg delt litteraturgjennomgangen inn i to forskningstemaer: 1) sosialisering gjennom familieliv og religiøse fellesskap, 2) utdanning og språkopplæring. Før jeg går inn på de ulike temaene vil jeg se forskningstilfanget under ett. Før gjennomgangen av forskningsfeltene gir jeg et mer sammenstilt bilde av forskning og aktuelle forskningsmiljøer når det gjelder de nasjonale minoritetene. Avslutningsvis vil jeg skissere områder for videre forskning.

Metodisk tilnærming

Arbeidet baserer seg på gjennomgang av foreliggende forskning og dokumentasjon i form av offentlige utredninger og rapporter. De nasjonale rapportene til Europarådets ekspertgruppe for oppfølging av rammekonvensjonen har gitt en nyttig framstilling av nasjonale intensjoner for politikktutformingen. Omfanget av forskning som omhandler barn og unge er relativt liten. Jeg har sup-

plert med forskning som indirekte belyser barnas situasjon, og rapportering av gjennomførte tiltak og prosjekter rettet mot barn og unge. En del skjønnlitterære barndomsbeskrivelser er blitt lest og brukt som bakgrunnskunnskap.

For å spisse problemstillinger og få fram dagsaktuelle utfordringer har jeg, i tillegg til forskningsmiljøene, kontaktet de aktuelle minoritetsmiljøene via interesseorganisasjoner/menigheter/kulturinstitusjoner. Dialogen med organisasjonene viste seg nyttig på flere måter, ikke minst for å få fram deres syn på politikkutforming, aktuelle problemstillinger, rapporter og litteratur.

Innenfor den begrensede tidsrammen har det ikke vært mulig å etablere et samarbeid med finskspråklige forskningsmiljøer for å sikre meg oversikt over den finskspråklige litteraturen på området. Jeg har dermed vært avhengig av det svensk- og engelskspråklig tilfanget av finsk forskning og rapporter. En annen avgrensning har vært i forhold til samisk oppvekst. Siden statlig politikkutforming overfor samene i Norge baserer seg på ILO konvensjonen nr. 163, og ikke på rammekonvensjonen om vern av nasjonale minoriteter, har jeg ikke inkludert en helhetlig kunnskapsstatus når det gjelder samisk oppvekst. Jeg vil imidlertid trekke inn relevant faglitteratur fra samiske områder når dette er aktuelt i forhold til temaene som behandles.

Nasjonale minoriteter – forskningsinnsats

Nordisk kunnskapsoversikt

Forskning har spilt en viktig rolle for hvordan minoritetsgrupper har blitt oppfattet. Politiske avgjørelser har gjenspeilt forskningsspørsmålene og forskning har vært farget av politiske strømninger. I mellomkrigstiden ble det gjennomført flere studier med rasebiologisk perspektiver (). På denne tiden ble også enkelte etnologiske studier om minoriteter skrevet (se f.eks. Etzler 1944, Flekstad 1949). På 1970- og 80-tallet ble det utført en del pedagogiske og sosialpolitiske forskningsarbeider som underlag for politiske handlingsplaner (se f.eks. Gustafsson 1971, Schlüter 1982, Iverstam 1978). I kjølvannet av økende innvandring og mindre sterkt assimileringsspress mot minoritetene ble det satt i gang forskning rundt spørsmålet om morsmålsopplæring og tospråklighet (se f.eks. Hansegård 1988, Rönmark og Wikström 1980, Pedersen 1988, 1996, Søndergaard 1988). Med en økende etnopolitisk bevissthet ble det på 1980- og 90-tallet skrevet flere historiske og antropologiske arbeider, og forskningsrådet organiserte særlige forskningssatsninger rettet mot minoritetsgruppene. Rundt årtusenskiftet har det også kommet en del populærvitenskapelige bøker som er rettet mot et bredere publikum som del av innsatsen for å refortolke og å anerkjenne minoritetsgrupper (se f.eks. Hazell 2002, Bryld 1998). Også studier i tidligere tiders representasjon av gruppene i media, litteratur og forskning har kommet de siste årene (se f.eks. Nilsson 2002, Dalsbro 2003) Forskning og media har dermed bidratt til å forme minoriteter som et sosialt problem, kulturelt eksotiske grupper, offer for overgrep eller som minoritetspolitiske aktivister.

Hva forteller forskningen oss om barn og unges oppvekstvilkår? I flere av de historiske og etnologiske studiene er barndom tematisert. De gir et tilbake-skuende perspektiv på tradisjon og oppvekstforhold, med informanter som ser tilbake på sin egen barndom. Den andre kategorien av studier som belyser barns livssituasjon er som oftest problemorientert, og tar særlig opp (manglende) skolegang, språkopplæring og barnevern. Noen studier gir stemmer til

barn og unge, og beskriver situasjonen med utgangspunkt i deres ståsted, men mange er skrevet ut fra et sosialt eller politisk handlingsorientert perspektiv, der måloppnåelse mer enn kontekstualisering av deltakernes erfaringer er framtreddende. Denne forskningen gir viktig innsikt i aktuelle problemstillinger som reises i spenningsforholdet mellom minoritetsrettigheter og integrering. Den gir også innsikt i de kulturelle tradisjoner som fortsatt setter spor i barn som vokser opp i et familieliv der kulturelle, språklige og religiøse tradisjoner videreføres (se f.eks. Gotaas 2000). Men forskning som omhandler barns livssituasjon er begrenset, og gir ikke et fullgodt innblikk i hva det vil si å vokse opp tilhørende en minoritet i dag, de endringsprosessene som preger barnas og barnefamilienes livssituasjon, de mange kulturelle strømningene som møtes i de unge, og som de håndterer sin etniske tilhørighet i forhold til. Det er også svært forskjellig hva slags livsbetingelser medlemmene i de ulike nasjonale minoritetene har, innen gruppen og mellom gruppene, i den grad man kan si de har en gruppetilhørighet.

Arbeidet med kunnskapsstatusen har vist at det er svært lite forskning som er gjort om barn og unge i de nasjonale minoritetene. For å ringe inn dagsaktuelle problemstillinger som det ikke er forsket på har jeg tatt kontakt med organisasjonene og enkeltpersoner. De mener at en økt forskningsinnsats vil kunne bidra til at viktige problemstillinger reises. En undersøkelse av livsforholdene for minoritetsbarn vil kunne tydeliggjøre de store forskjellene innad i minoritetsgruppene, så vel som mellom dem. Det vil også få fram det dynamiske i hvordan minoritetstilknytningen benyttes som handlingsressurs og identitet. En særlig forskningsinnsats rettet mot minoritetsbarn innebærer at minoritetene skilles ut som enheter for forskning. Et dilemma som bl.a. reises av roma og romanifolket er at samtidig som de ønsker at situasjonen for barn og unge dokumenteres, opplever de det også som problematisk at forskning retter søkelyset mot dem.

Forskning på nasjonale minoriteter

I de alle de nordiske landene finnes det forskning og utredning i regi av de statlige myndigheter når det gjelder barn, unge og integrering av innvandrere. I noen tilfeller omfatter denne forskningen også minoriteter, f.eks. når det gjelder språkopplæring, eller særtiltak rettet f.eks. mot rom. Dette kan forklares med at forskningen har vært problemorientert og rettet mot nye utfordringer i kjølvannet av økt innvandring. Status som nasjonal minoritet er dessuten ny, og i mange tilfeller har ikke de nasjonale minoritetsbarna blitt oppfattet som særskilte kategorier.

En annen grunn til at det finnes lite forskning om minoritetsbarn, er at det generelt finnes begrenset forskning om barn og barndom sett ut fra barns stå-

sted. Dette er et forskningsperspektiv som først har blitt styrket de siste par tiår (se f.eks. Lidén 2005). Det finnes fortsatt lite statistikk som bygger på informasjon gitt av barn, eller som belyser ulike sider ved barns hverdag, bl.a. deres komplekse familierelasjoner med utgangspunkt i barnet. Tilsvarende når det gjelder kvalitative undersøkelser. Studier av barns oppvekst har ofte vært tema- og problemorientert med begrenset kontekstualisering av barns tilværelse, hvor de er framstilt mer som objekter for tiltak enn som forhandlende og meningsskapende subjekter. Ungdomsforskning har en lengre forskningstradisjon, tidligere var den særlig orientert mot de unges kulturproduksjon. Noen viktige forskningsarbeider er gjort om minoritetsungdom, som Hovlands *Moderne urfolk* (1996) og Waaras: *Ungdom i gränsländ* (1996). De gjentakende spørreskjemaundersøkelsene Ung i Norge (NOVA 2002, se f.eks. Fauske og Øia 2003) gir også kunnskap om de unges oppvekstforhold og vurderinger, der en studie på grunnlag av dette materialet tematiserer kvensk ungdom (Kvernmo 1999).

Aktuelle nordiske forskningsmiljøer

Av forskningsmiljøer som har bidratt til forskning på nasjonale minoriteter kan nevnes:

Umeå Universitet har tidligere vært et miljø for forskning på to- og trespråklighet i det Nordsvenske området. Det er også gjort andre studier om oppvekst, bl.a. en studie av ungdom i grenseland (Waara 1996). Ved institutt for *samiske studier* foregår det ikke for tiden forskningsprosjekt som er barnsrelatert. Universitetet har et nytt program om mennesker og miljøer i *Det nordlige rummet* dvs. Nord-Skandinavia, som vil ha en tverrvitenskapelig og komparativ tilnærming til spørsmål om individ, familie og lokalsamfunn.

Universitetet i Oulo gir undervisning i samiske språk, mens Universitetet for Lappland, Rovaniemi, har lærerutdanning for samisk talende, og et pedagogisk forskningsmiljø. Ved universitetet i Helsinki gis det et studietilbud i samiske forhold, om urfolk, samt nordisk og internasjonalt samarbeid på Nordkalotten.

Ved universitetet i Uppsala finnes det et *Programmet för studier kring Förintelsen och folkemord* som inngår i *Centrum för multietnisk forskning*. Forskningsaktiviteten er konsentrert om Holocaust og komparative studier av folkemord. Når det gjelder barnerelaterte tema har det vært holdt en konferanse om antisemittisme og folkemord i svenske læreverk, dessuten har formidling av holocaust til elever i skolen, og læreres håndtering av antisemittisme blitt reist som tema. *Centrum för multietnisk forskning* dekker nasjonale minoriteter, men har ikke hatt forskning mot barn eller ungdomsrelaterte emner.

Ved Uppsala universitet leder også Sia Spiloipoulou Åkermark et nordisk forskernettverk om minoritetsspråk: *Minorities around the Baltic Sea*. Felles rapport vil bli publisert høsten 2005.

Den skogfinske kulturarven har vært utforsket gjennom det tverrfaglige forskernettverket FINNSAM, som er dannet av skogfinneforskere i Sverige, Finland og Norge. Forskere ved universitetet i Helsinki, Falun og Karlstad har stått sentralt i nettverket (se f.eks. Wedin 2001).

I Finland har *Institutet för finlandsvensk samhällsforskning* ved Åbo Akademi Universitet bidratt allerede på 1980-tallet til forskning om barns tospråklighet og skolens språkopplæring. Det er senere gjort bl.a. en studie av tospråklige familier og en om finlandsvenske ungdommer. I Finland har også Helsinki universitet vært et viktig fagmiljø for forskning på finske dialekter i Norden, innbefattet kvensk/meänkieli.

I Danmark finnes det et eget forskningscenter: *Institut for Grænseregionsforskning* er et humanistisk og samfunnsvitenskaplig forskningsinstitutt under Det Samfundsvidenskabelige Fakultet ved Syddansk Universitet. Instituttet ble opprettet av staten og Sønderjyllands Amt som forskningsinstitusjon i 1976. Fra 1. januar 2004 er det en del av Syddansk Universitet. Aktuelle forskningsfelt er møtet mellom språkene og kulturene i den dansk-tyske grenseregion – en modell for et interkulturelt samfunn (se bl.a. Pedersen 2005 a og b), dansk som andrespråk, den dansk-tyske mindretallsmodell og minoritetsrettigheter i Europa, og ungdom og regional identitet.

Forskningssatsning i Norge i forhold til de nasjonale minoritetene. Norges forskningsråd har hatt større forskningsinnsats rettet mot kvener og skogfinner og mot romanifolket.

Kvener og skogfinner

I 1996 utarbeidet en arbeidsgruppe en rapport for Norges forskningsråd om Kvensk forskning i Norge (NFR 1996). Denne gir en historisk gjennomgang av kvenforskningen og beskriver kunnskapsstatus. Gjennomgangen viser at språkstudier var en viktig del av etableringen av et kvensk forskningsmiljø, på 1960-tallet var denne forankring ved universitetet i Helsinki, og utdannet mange av de som senere har gjort vitenskapelig karriere ved norske universitet og høyskoler. På 1970-tallet kom det i tillegg til språkstudier også flere hovedoppgaver i historie og antropologi om bosettingshistorie, skolepolitikk og politisk historie. Også kulturforskningsprosjektet «Varangerprosjektet» virket stimulerende på interessen for kvensk som studiefelt. Dessuten var studier om Tornedalen inspirerende brukt i et komparativt perspektiv. Økt forskningsaktivitet falt sammen med en økende kvensk etnopolitisk bevissthet, ikke minst knyttet til språkopplæring i skolen. I 1981 ble det startet et 10 årig forskningsprogram: *Samisk og kvensk: språk, historie og kultur*, der kvensk språk, historie og kultur utgjorde ett av de tre delprogram. Både et nordisk og internasjonalt komparativt perspektiv var å finne i flere forskningsarbeider på 1980- og 1990-tallet. Evalueringsrapporten som ble laget i etterkant av dette forskningsprogrammet (NFR 1992) foreslo i sin vurdering at studier av kvensk

kulturhistorie og visse språkvitenskapelige områder burde fortsette. Forskning har vært nært knyttet til økende etnopolitisk bevissthet, og forskjellige fortolkninger til kvensk bakgrunn og interesser (se f.eks. Megard 1999, Ryymin 2003, Lindbach 2005).

I rapporten til NFR i 1996 så arbeidsgruppen det som ønskelig at rekrutteringen til forskning fra kvenske miljøer økte. Manglende rekruttering begrunnes bl.a. med at den yngre generasjonen av kvener er lavtutdannede og, som resultat av fornorskingspolitikken, oppfattes kvensk tilhørighet og kultur stigmatiserende. Den manglende samfunnsmessige status som finsk hadde hatt, bidro til manglende tilbud om finsk språkopplæring i grunnskolen og videregående skole, og dette hadde konsekvenser for rekruttering til høyere utdanning og forskning.

NFR rapporten fra 1996 foreslår bl.a. økt satsning på språk og litteraturstudier, et samlande historisk verk om finner i Norge, skoleforskning, integrasjonsstudier, et større tverrfaglig identitetsprosjekt, samt materiell dokumentasjon av kvensk kultur og opprettelsen av et sentralarkiv for kvensk forskning.

I 2003 ble det igangsatt et nytt tverrfaglig forskningsprosjekt *Kvener og skogfinner i fortid og nåtid – identitetsforvaltning og strategier*. Forskningsrådet har gitt Universitetet i Tromsø ansvar for å administrere forskningsaktiviteten som omfatter perioden 2003-2007. Åtte av de ni delprosjektene berører kvenske forhold som språkbruk, navnetradisjoner, kunstuttrykk, utvandringshistorie og identitetsforvaltning. Ingen av disse tematiserer spesielt barn og unges oppvekstforhold som del av en nasjonal minoritetsgruppe.

Det siste delprosjektet er rettet mot skogfinner: *Skogfinner i Hedmark/Innlandet: Nettverksarbeid og formidling*. I 2003 utarbeidet Thor Ola Engen på oppdrag av Hedmark fylkeskommune et innspill til et forskningsprogram om skogfinsk kultur og den regionale innlandskulturen i Skandinavia (Engen 2002, 2003). Stortingsmelding 15 (2000-2001) påpeker at også regionale og lokale myndigheter forventes å være aktive i arbeidet overfor minoriteter, og Hedmark fylkeskommune har sett det som sitt ansvar å ta vare på, formidle og dokumentere finnekulturen. I tillegg har de engasjert seg i forhold til romanifolket, og etableringen av et eget dokumentasjonssenter ved Glomdalsmuseet. Innspillene til forskningsprogrammet om skogfinnerne er hovedsaklig kulturhistorisk og komparativt orientert, og knytter an til forskernettverket FINNSAM.

Romanifolket

Den andre norske forskningssatsningen når det gjelder de nasjonale minoritetene omfatter romanifolket. Tidlig på 1990-tallet ble det framsatt krav fra flere hold om en grundig og uavhengig undersøkelse av politikken som har vært ført overfor romanifolket i Norge, og hvilke konsekvenser dette hadde hatt for folkegruppen. Initiativet ble rettet mot Den Norske Helsingforskomité og la

vekt på brudd på menneskerettighetene. Sosial-og helsedepartementet bevilget forskningsmidler gjennom forskningsrådet, og en del ble øremerket forskning om sterilisering. Forskingen ble organisert som delprogram under forskningsrådets forskningsprogram *Velferd og samfunn*. Forskingen skulle belyse tiltakene som var igangsatt overfor taterne, måten dette hadde skjedd på, og hva dette betydde for romanifolket. Studiene måtte ta hensyn til hvordan romanifolket selv hadde opplevd dette. For å unngå en ensidig framstilling av de reisende som offer eller objekter for andres overgrep, noe som kunne tegne et bilde av passivitet, avmakt og fornedrelse, og dermed videreføre en negativ stemping, skulle det også gi plass til studier som fikk fram overlevelsessevne og mestring, slik at den munnet ut i verdighetsbeskrivelser, mer enn bare elendighetsbeskrivelser (Hvinden 2000:7-8). Forskningsstatsningen foregikk i perioden 1995-1999. To sider av politikken ble prioritert: en kritisk analyse av tiltak som ble rettet mot barn, og steriliseringspraksisen, særlig tvangssterilisering. Det ble satt i gang en studie av sterilisering satt inn i et historisk lys (Haave 2000) og en om erfaringer med å bli utsatt for sterilisering (Fodstad 1999). Ett prosjekt behandlet anbringelse av barn og deres opphold på barnehjem og andre institusjoner (Sandvik 1999). Bortsetting av barn av romanifolket, der grunnlaget og begrunnelsene for inngrepene i familier, og forholdet mellom Norsk misjon blant hjemløse, lokale barnevernsmyndigheter og foreldrene ble drøftet i en studie (Pettersen 1997, 2005), men en oppfølgingsdel som klarla forholdet mellom Misjonene og sentrale myndigheter (Pettersen 1999). En undersøkelse omhandlet romanifolkets forvaltning av identitet og tilpasninger til omgivelsene i dag (Bjerkan og Dyrli 1999). Studien baserer seg på intervjuer med voksne, og er orientert mot deres egne barndomserfaringer. I tillegg ble det gjort en studie av organiseringen av romanifolket på 1990-tallet, særlig deres forhold til sentrale myndigheter og til massemedia (Halvorsen 2000).

På 1980- og 90-tallet ble det også gjort flere hovedfagsstudier og forskning om Romanifolket, i historie (Agerup 1991), etnologi (Lande Moe 1975, Gottaas 2000), antropologi (Marvik 1983, se også 1991, Schlüter 1990, 1993) og kriminologi (Tranøy 1988), som alle belyste taternes historie og de assimileringstiltakene som de reisende hadde vært utsatt for.

Tilsvarende forskningsinnsats når det gjelder taterne/romanifolk er ikke gjennomført i Sverige. Det er gjort en etnologisk studie av svenske tater (Lindholm 1995) og en som også beskriver situasjonen etter lengre tids assimileringsspåtrykk (Svanberg 1987). Taterne har lenge blitt ansett som integrert i det svenske samfunnet. Alternativt har de blitt betraktet som reisende og en del av romabefolkningen. Romanifolket har i dag organisert seg sammen med de svenske sigøynerne i et felles riksforbund, og gjennom en økende etnopolitisk interesse retter de oppmerksomheten mot egne tradisjoner og erfaringer fra de assimileringstiltak de har vært utsatt for (Hazell 2002).

Rom/sigøynere

Det finnes ingen egen forskningssatsning om rom verken i Sverige, Danmark eller Norge¹⁰. Det som foreligger av kunnskap er hovedsakelig rapporter eller enkeltstudier, mange på lavere akademisk nivå.

På 1980-tallet ble det i alle de nordiske landene satt i gang en rekke praktiske prosjekter i regi av statlige og lokale myndigheter som skulle forbedre sigøynernes livssituasjon og sikre barn og unge skolegang. Utgangspunktet var at det fantes et komplisert og konfliktfylt forhold mellom majoritetssamfunnet og rom, og prosjektene ønsket å endre roms holdninger til arbeid og utdanning. Mange barn gikk lite på skolen og hadde dårlige skoleresultater. Foreldrene hadde en gjennomgående negativ innstilling til skole, og opplevde utdanning som en trussel mot sigøynerkulturen. Erfaringene ble oppsummert i ulike prosjektrapporter (se f.eks. Socialstyrelsen 1991, Almelund 1981, Iverstam 1986, Lindblom 1987, Popoola 1984, Gjerde 1996). Sentralt i disse er dilemmaene og balansepunktene som oppstår mellom roms problemforståelse og majoritetssamfunnets forventninger om innordning. En viktig kunnskap som er å hente ut av disse rapportene er at det ligger konflikter innebygd i myndighetenes innsats rettes mot rom.

Det ble også gjort enkelte forskningsarbeider som belyste den offentlige sosiale innsatsen som f.eks. Trankells (1968) studie av den familiepedagogiske virksomheten rettet mot sigøynere, Reybekiel (1989) studie av oppvekstforholdene til barn av finske sigøynere i Sverige, Lidéns (1990) studie av sigøynarbarnehagen og romanesklassene i Norge, Jensens (1996) studie av skolegangen til de danske sigøynere, Montesinos (2002) studie av rollen sigøynerekspertene inntok når det gjaldt å tilrettelegge sosiale tiltak overfor gruppen, og Sjöwall (2000) om rasisme og minoritetspolitikk.

Av historiske framstillinger av sigøynere kan nevnes svenske Tillhagen (1965), danske Enevig (1969) og norske Flekstad (1949). De antropologiske studiene som er gjort beskriver særlige tradisjoner som Goldstein-Kyagas (1990) framstilling av rituell renhet, Engebrigtsen om begravelsskikker (2005), eller nye grupper av roms tilpasning til den nordiske velferdsstaten (Kaminski 1980, Jensen 1996). En studie beskriver svensk sigøynerspolitikk i tidsrommet 1954-1979 (Román 1993), og flere antropologiske og etnologiske studier beskriver etniske møter mellom rom og majoritetsbefolkningen (Svenssons 1993, Arnstberg 1998).

I 2004 kom en rapport fra den svenske *ombudsmannen mot etnisk diskriminering* (DO 2004) som et ledd i arbeidet for å forebygge etnisk diskriminering. Rapporten foreslår bl.a. at det opprettes et institutt for studier om rom

10. Min oversikt over forskning om de finske sigøynere er mangelfull, og jeg må her basere meg på sekundærlitteratur (Hernesniemi og Hannikainen 2000, Nordberg 2003, ACFC/SR/II (2004) 012 E, Social- og hälsovårdsministeriet 2004).

ved et svensk universitet. Dette skal i tillegg til forskning også ha ansvar for å formidle kunnskap om rom i det svenske samfunnet.

Oppvekst som minoritet

Kultur. Det är våra rötter, det er så vi er oppväxta. Det är en naturlig del, och det är därför vi ska bevara den. Sin egen bakgrunn vill man ju bevara.

(Harriet, 19 år, i Waara 1996)

Tilskrevet tilhørighet gjennom familieliv

Å skaffe fram kunnskap om barn og unge i de nasjonale minoriteter legger til grunn premisset om at minoritetsstatus og etnisitet gjøres relevant, og at kultur brukes som referanseramme når det gjelder barn og unges oppvekst. Det viser seg imidlertid at det finnes begrenset forskning og utredninger om barn og unge fra disse gruppene. De skilles i liten grad ut som egne kategorier i barnebefolkningen. I hvilken grad og på hvilken måte kulturelle forskjeller blir aktualisert i barnas hverdagsliv er noe annet.

Minoritetsstatus kan beskrives gjennom individers og gruppers livsbetingelser, levekår og livssjanser. Livsbetingelser viser til den strukturelle plassering i et samfunn, der en gruppe over tid har tilpasset seg en sosial og økonomisk levemåte knyttet til spesielle yrker og en sosial og politisk posisjon. I hvilken grad den historiske tilpasningen til minoritetsgruppene har relevans i dag, og bestemmer deres samfunnsmessige plassering når det gjelder yrker, utdanning, sosiale nettverk og politisk innflytelse varierer både innenfor og mellom minoritetsgruppene. De fleste gruppene er vel integrert i samfunnet og deler de standarder som preger majoritetssamfunnet når det gjelder levekår, utdanning og politisk deltakelse. For noen vil imidlertid levekårene være farget av de sosiale og økonomiske betingelsene som familie og slekt har levd under opp gjennom tidene. Minoritetstilhørigheten vil også for noen forme de livssjanser du har i livet, de vil være bestemmende for hva slags valg du gjør.

Det jeg vil gjøre i dette kapitlet er å ta for meg forskning som tematiserer hvordan sosialisering i familien og deltakelse i minoritetsrelaterte fellesskap bidrar til å forme barns livsvilkår og livssjanser. Videre vil jeg problematisere hva slags kunnskap som vektlegges og antyde viktige kunnskapshull. Siden forskningen gir et fragmentert bilde av hva slags livsbetingelser som preger barnas oppvekst i de ulike minoritetene vil jeg innledningsvis skissere trekk ved disse.

Minoritetsoppvekst – forskjellige utgangspunkt

Barn som vokser opp i de skogfinske områdene kan ha en slektshistorie som knytter dem til skogfinsk historie og tradisjoner. Dette kan de ta fram f.eks. når elevene har prosjektarbeid om skogfinner på skolen, gjenkjenne bygnings-tradisjoner eller fortelle egne historier om hvordan tippoldefar var finskøttet. De opplever imidlertid få, om noen situasjoner i det daglige der den kulturelle statusen som skogfinne, og eventuelt egen tilhørighet til denne, er relevant.

Skogfinner i Sverige inngår i en større gruppe av svenskfinner. Tilhørigheten gjøres relevant som en historisk tilknytning. I Sverige er det også en del nyere tilflyttede finsktalende finner som inngår i kategorien med status som nasjonal minoritet. Forskjeller innad i livssituasjon og forståelse av hva det vil si å ha en finsk bakgrunn er svært ulik, de fleste er vel integrert og forstår seg først og fremst som del av majoritetsbefolkningen.

Barn og unge fra det tyske mindretall i Sønderjylland lever i et tospråklig hjemmemiljø. En undersøkelse fra 2003 viser at andelen barn som bruker tysk som hovedspråk er noe lavere enn foreldregenerasjonen. Mange går på egne barnehager og skoler der undervisningen foregår både på tysk og dansk. Det er organisert egne fritidsaktiviteter, men mange velger også å delta i f.eks. idrettsorganisasjoner sammen med andre ungdommer fra nabolaget. Den politiske ungdomsorganisasjon for det tyske mindretall har stor oppslutning. Den lokale tyskspråklige avisen har et relativt høyt opplag i forhold til den tysktalende befolkningen. Holdningen er at tospråklighet er en ressurs. Familietradisjoner som holdes i hevd knyttes til lokale tradisjoner, og refleksjonen rundt identitet som tysk minoritet, i motsetning til Tyskland som nasjon er eksplisitt. De er bevisst sin mulighet i å være brobyggere over nasjonale grenser.

Finlandsvensker som minoritet i Finland har en historisk likestilt posisjon og er vel integrerte. I noen byer vokser barna opp til å bli tospråklige og beveger seg uanstrengt mellom finske og finlandssvenske miljøer og koder. I noen områder er finlandsvensk den dominerende gruppen, de lever i et ensidig svensk miljø og deres beherskelse av finsk er mangelfull, noe som begrenser deres tilgang til media. I disse områdene har de tilgang til svenskspråklige offentlige institusjoner. I andre områder befinner de seg i en klar minoritetsposisjon, med begrenset tilgang til egne institusjoner. Selv om de befinner seg i mindretall kan de bosette seg i nabolag der flere snakker svensk, noe som

gjør at barna kan bruke morsmål både hjemme og ute (Herberts 1991). For alle har den etniske dimensjonen en sentral betydning for deres identitetsarbeid (Nyman-Kurkiala 1996).

De mosaiske trossamfunn i Norden organiserer egne barnehager og religiøs undervisning. I Norge er det ikke befolkningsgrunnlag for egen skole, slik det f.eks. er i Danmark. De norske jødene mener det er viktig å ha barn i norske skoler, og ønsker både god integrering og mulighet for å ivareta egen identitet, bl.a. gjennom å feire de jødiske helligdagene. Mange jødiske familier overholder rituelt kosthold, og kosherhushold har økt de senere årene. Det mosaiske trossamfunn organiserer også ungdomstilbud og familieseminar. Gjennom religionsundervisningen tilegner de unge seg kjennskap til jødedom og jødernes historie i det daglige, noe som forankrer deres jødiske identitet (Mendelsohn 1992, Feinberg 2005, Cohen 2005). Denne tilhørigheten markeres sjeldent når barna deltar på skolen og andre samfunnsarenaer. Jødisk identitet er dermed nær knyttet til familieliv, barnehage, religiøse fellesskap og ungdomstiltak, og blir en kunnskap og ressurs de får i tillegg til å delta sammen med andre barn på skole og fritid.

Tornedalen og de kvenske områdene i Finnmark og Troms har lenge vært interetniske miljøer, men hvor det i dag er først og fremst foreldre- og besteforeldregenerasjonen som snakker eller behersker kvensk/meänkieli. Betydningen av tilhørigheten blir dermed farget av generasjonsforskjeller, og knyttet til brytninger mellom familietradisjoner, utdannings- og yrkesvalg, lokal tilhørighet, regional og internasjonal ungdomskultur. Dette er bl.a. beskrevet i studien Peter Waara (1996). Romanen *Populærmusik från Vittula* av Mikael Niemi (2000) skildrer mesterlig disse endringsprosessene. På den norske siden har den samiske etnopolitiske mobilisering vært sterkere enn den kvenske, og sammen med de andre moderniseringsprosessene har dette i følge Ballo (2005) ført til at mange kvenske barn og unge «er noe forvirret i forhold til sitt ståsted i dagens samfunn - de vet ikke helt hvor de hører hjemme midt i blant den norske og samiske hverdagen. Tidligere hadde de en kultur de kunne identifiseres seg med, og som var anerkjent i det samfunnet de levde i. De hadde sitt språk som de snakka daglig – og mange steder var kvensk førstespråket. Kultur og språk gikk inn i den daglige levemåten som en naturlig del av livet. Fornorskningspolitikken gikk stert utover kvenske forhold. Den samiske kulturen fikk sin renessanse, mens den kvenske ble mer og mer usynliggjort. Og utviklinga gikk utrolig fort» (Ballo: 2005:2).

For bare 30 – 40 år siden var kvensk/finsk et aktivt språk som ble brukt i dagligtale. På kort tid har dette endret seg til å bli et generasjonsspråk. Kvensk er nesten helt forsvunnet, først hos barna og litt etter litt også hos ungdommen. I noen kommuner i Finnmark og Troms gis finsk som valgfag i skolen, og i dag finnes det vel 1000 elever med dette valgfaget. Mange faller fra undervisningen underveis, og på ungdomstrinnet er det få elever igjen som tar dette valget. For mange motiveres finsk språkopplæring av deres kvenske

bakgrunn, mens noen er barn av finske innvandrere. Undervisningen i finsk bruker lærermateriell utarbeidet for svenske barn. Undervisning på kvensk finnes omtrent ikke, men kvenske ord, uttrykk, regler og sang kan bli brukt i den lokalt utformede finskundervisningen. Språket er ett av de symbolske uttrykk for at kvensk eller tornedalsk identitet mister innhold og betydning for de unge.

Læstadianismen har vært et viktig innslag både i den kvenske og tornedalske kulturen. De religiøse samlingene var et viktig møtested også for ungdom. Fortsatt er det Læstadianske samfunnet omfattende på Nordkalotten, med en forholdsvis stor tilknytning av barn og ungdom. De religiøse fellesskapene har vært viktig for å opprettholde språket, og forteller også om endringer i språkstatus i det interetniske miljøene. I Læstadianske samlinger ble både samisk og kvensk/meänkieli brukt i tillegg til majoritetsspråket. En stor del av medlemmene behersket alle tre språkene. Kvensk/Meänkieli har tapt terreng også i dette forum, nå er det mest norsk/svensk og samisk som brukes, i noen tilfeller blir det tolket til finsk.

Den samiske etnopolitiske situasjonen i Sverige og Finland ligner den vi kjenner fra Norge, men politikken overfor samer har vært mer entydig knyttet til samer som næringsgruppe. I Sverige har samisk fortsatt å være et virksomhetspråk, og er særlig benyttet som identitetsmarkører, mens svensk blir av mange brukt som hverdagsspråk. Foreldregenerasjonen fikk svenskspråklig skolegang. Også samer utdannet til andre yrker enn reindrift opprettholder rettigheter og praktisk/symbolsk tilknytning til familiens reindriftsvirksomhet. Samisk har fått status som forvaltningspråk i en del kommuner både i Nord-Sverige og i Nord-Finland.

Blant romanifolket finnes et ambivalent forhold til forhistorien og deres tidligere utstøtte posisjon. En del foreldre ønsker ikke å framstå som del av romanifolket og snakker lite om sin taterbakgrunn. Barna lever med ufullstendige svar på spørsmål om fortiden, og lærer å bruke taushet og unnvikelse som strategi for å unngå å bli stemplet. Andre familier er opptatt av å føre tradisjoner videre, opprettholde en eller form for tilværelse som reisende tilpasset dagens forhold, og familien deltar aktivt i de sosiale og organisatoriske fora der refortolkningen av hva det vil si å være av taterslekt foregår. I familiene som opprettholder en reisende livsform, vil dette kunne bety at skolegang nedprioriteres til fordel for kunnskap tilegnet gjennom familiens sosiale nettverk. Relativt få behersker romanispråket, mens håndverk-, sang- og fortellertradisjonene er levende og virker identitetsskapende. Mange familier er godt integrert i nabolaget, men barn opplever også å bli mobbet på grunn av sin bakgrunn.

Romabefolkningen er den minst integrerte av de nasjonale minoritetsgruppene. De definerer sin kultur og tilhørighet i kontrast til majoritetssamfunnet, og har vært kjennetegnet av en aktiv motstrategi til assimileringsspresset gjennom å unndra seg kontroll. Paradoksalt nok har de nordiske velferdsstatene

gitt relativt gode vilkår for en fortsatt marginal tilpasning, der alternativ til å drive tradisjonell virksomhet er full avhengighet av sosial- og trykkesystemet. De norske sigøynerne er de minst integrerte. Situasjonen er fortsatt den at de fleste er analfabeter, de er romanestalende, svært få barn går på skole, bolig-situasjonen er vanskelig og helseproblemer er vanlig. Den samme situasjonen finnes blant mange av de svenske og danske roma/sigøynerne. Selv om flere barn går på skole, er det få som avslutter grunnskolen. Romabefolkningen i Sverige er mer sammensatt enn i Norge¹¹, med noe ulike holdninger og strategier for integrering. En del roma har avsluttet en utdanning, er i jobb eller er godt integrert i samfunnet på andre måter. Finland har den lengste tradisjonen for å inkludere romabefolkningen i myndighetenes politikktutforming, gjennom opprettelsen av *Delegasjonen for Romanisaker* allerede i 1956, som er et samarbeidsorgan mellom de finske romani og myndighetene. Siden 2004 har det vært egne romanikonsulenter på lokalt/regionalt nivå. I 1994 ble det opprettet et nasjonalt organ for utdanning som skal sikre tilbud om utdanning, og om kvalifisering av rom til stillinger som konsulent eller i skole/barnehage. Siden 1997 har det også vært et organ for romanispråk. Til tross for en aktiv politikk fra myndighetenes side for sikre de språklige og kulturelle rettighetene opplever de finske romani å bli diskriminert på bolig- og arbeidsmarkedet, og på andre offentlige arenaer (se for eksempel Nordberg 2003). Femten prosent av barna avslutter grunnskolen for tidlig, femten prosent på lavstadiet. Tretti prosent på høystadiet får spesialopplæring. Femten prosent får opplæring på morsmål på tross av at de har rett til denne undervisningen (Nordberg 2003).

Beskrivelsene over viser et allsidig tilfang til minoritetsbarns sosialisering: Deltakelse i *etniske fora* som familiens dagligliv og høytider, religiøse fellesskap og minoritetsspråklige opplæring på egne skoler, eller *interetniske fora* som samvær med venner, fritidsaktiviteter, språk som tilvalgsfag ved lokal-skolen eller skolens prosjektarbeid om lokal minoritetskultur.

I mange familier er det bare en av foreldrene som har minoritetsbakgrunn, og hva slags kulturelle bakgrunn og oppdragelse som preger familielivet kan være forskjellig, endre seg og må betraktes som en dynamisk prosess (se f.eks. Herberts 1991).

For de som vokser opp f.eks. i de skogfinske områdene kan deres eventuelle minoritetstilhørighet være distansert. Tilskrivning av tilhørighet er et resultat av at de tilkjennes en rettighet internasjonalt, det blir et slekts- og rekonstruk-

11. I tillegg til *romani/tatere* består de svenske rom av *finske romani* som tilhører Kaaleklanen, *lovara*, som er sigøynerne som kom til Sverige i løpet av 1800-tallet, *kelderari* som er utenommordiske rom som kom til Sverige på 1950-tallet og *arli*, slaviske rom som innvandret på 1990-tallet. Også i Norge finnes noen få familier fra Russland og tidligere Øst-Europa som tilhører rom, men disse har liten kontakt med den norske gruppen av Vlach rom.

sjonsprosjekt for spesielt interesserte, og gis betydning bare i visse sammenhenger, som f.eks. Finnskogdagene.

For flere av gruppene er det snakk om geografisk avgrensede minoriteter som over tid har befunnet seg i et flerkulturelt og flerspråklig miljø. Dette garanterer imidlertid ikke at bakgrunnen deres ikke oppfattes som stigmatiserende i nærmiljøet, noe som er tematisert i flere studier når det gjelder samisk ungdom (se f.eks. Høgmo 1986, Hovland 1996).

Også når minoritetstilhørigheten først og fremst er knyttet til privatliv og avgrenset til lukkede familie- og religiøse fellesskap, kan forståelsen av å være annerledes likevel bli tematisert. For eksempel kan jødiske barn gjennom diskusjonene i familiene om deltakelse i KRL faget, regler for fritagelse fra skolen under religiøse helligdager, og offentlige regler for innførsel av koshermat, bidra til at barn i familien oppfatter hva det vil si at de tilhører en minoritet. En allsidig tilnærming til hva en minoritetsstatus betyr for barns oppvekst finnes det imidlertid ikke forskningsmessig belegg for å si noe om.

Kulturspesifikk oppdragelse

Barns utvikling bestemmes av institusjoner og personer de omgås og utfordringene den enkelte stilles overfor, og er et samspill mellom individuell psyke og kulturelle rammebetingelser og referanserammer (se f.eks. Thorsen og Toverud 2002, Toverud 2002, Skjær Ulvik 2005). All oppdragelse er kulturforankret. Majoritetsbefolkningens oppdragelse av barn blir gjerne ikke problematisert, den oppfattes som selvfølgelig og er en type taus kunnskap som legges til grunn for felles standarder og vurdering av barns beste. Avvikende praksiser og normene for barneoppdragelse derimot blir gjerne beskrevet som kulturspesifikk.

Det finnes få studier av nordiske minoritetsbarns oppdragelse og barndom. En forklaring kan være at deres oppvekst ikke skiller seg avgjørende fra majoritetsbefolkningen. Flest studier og rapporter er skrevet om roma/sigøynere, og det er denne gruppen som skiller seg mest ut, både når det gjelder barns forståelse, sosialiseringsspraksis og livsbetingelser. De fleste arbeidene er problemorienterte, spesielt tilknyttet mangelfull skolegang. En studie som har en mer helhetlig tilnærming til sigøynerbarns oppvekst er Lidéns magistergradsavhandling om de norske rom. Her beskrives barndomsforståelse og oppdragelse innenfor storfamiliene, familienes livsvilkår, myndighetenes særtiltak og roms forhold til majoritetssamfunnet. Gjennom gradvis å bli innlemmet i de voksnes virksomhet fikk de den nødvendigste kunnskap de trengte. Praktisering av rituell renhet/*mahrime*, og å arrangere ekteskap i ung alder, var virksomme kontrollformer overfor de unge. Reglene for symbolsk renhet regulerer også kontakten med *gaje* (ikke-sigøynere). Hvordan *mahrime*-reglene oppfattes og praktiseres av svenske roma er beskrevet av Goldstein-Kyaga (1990). Konklusjonen til Lidén er at særtiltak som sigøynerbarnehage

og *romanés* skoleklasser ikke endret vesentlig barnas livssituasjon eller motivasjon for framtiden. Gjennom kunnskapen de fikk til majoritetssamfunnets koder og system gjennom særtiltakene, ga dem økt forhandlingskompetanse som gjorde dem til dyktige sigøynere med mulighet for å unndra seg kontroll. I oppdragelsen av barna har de klart å framelske og videreformidle en væremåte og holdninger som har fått barna til å føle stolthet over å være rom. Avmakt er snudd til beherskelse, underlegenhet til overlegenhet (Lidén 1990).

I en artikkel beskriver Engebrigtsen (1992) hvordan det å tilhøre en stigmatisert minoritet innebærer en rekke dilemmaer mellom krav fra majoriteten og lojalitet til egen gruppe. Gjennom å beskrive to familiers overveielser og praksis når det gjelder å sende/ikke sende barn på skolen, får hun fram hvordan etnisk identitet opprettholdes og forandres. Familiens holdning til skolegang er farget av hvor perifer de er i forhold til eget miljø, og hvilke alternative muligheter de har for inntekt. De som benytter skolen er de mest perifere i miljøet, med lavest status innad i gruppen, og dette bidrar til at utdanning i liten grad betraktes som attraktiv handlingsstrategi.

Oppvekst og livssjanser

Det meste som er skrevet om romabefolkningen er rapporter og utredninger. I Finland er romanibefolkningen finsktalende, noe som betyr at de ikke har språklige problemer når de begynner i barnehage og skole. De finske sigøynere skiller seg derimot ut gjennom klesdrakt og livsform, og dette innebærer at barna opplever å bli oppfattet som annerledes og at de som del av familielivet erfarer, på tross av at de innrømmes kulturelle rettigheter, å bli utestengte og trakasserte på ulike offentlige arenaer (ACFC/SR/II (2004) 012 E).

I Sverige ble særtiltak for sigøynere avviklet i 1995, og i de foregående årene ble det gjennomført en rekke sosiale tiltak rettet mot romabefolkningen. Tiltakene var rettet mot førskolebarn, skolebarn og voksne i form av voksenutdanning og yrkesdeltakelse (Socialstyrelsen 1991). Dette ga kommuner erfaringer, ikke minst at forskjellene i sosiale normer mellom roma og majoritetssamfunnet innbar at konflikter var en uunngåelig del av utviklingsarbeidet. En situasjonsbeskrivelse om sigøynernes situasjon fra 1996 gir en urovekkende beskrivelse av roms livsvilkår ved at de befinner seg i en utsatt situasjon på nær sagt alle samfunnsområder. Det gjelder skolegang, arbeid, bosituasjon, helse og muligheter for å delta i samfunnet på like vilkår. Mange barn deltar på barneskoletrinnet, men fraværet er stort. På ungdomsskolen derimot faller de fleste fra eller har høyt fravær, ikke minst gjelder dette for jentene. Ytterst få elever tar videregående skole. I Sverige har alle barn rett til morsmålsundervisning, men et fåtall har morsmålsundervisning og det finnes få utdannede morsmålslærere og svært begrensede læremidler på *romani chib*.

Flertallet av foreldrene står utenfor arbeidsmarkedet, og mange er avhengig av bidrag. Rapporten førte til at det ble nedsatt en arbeidsgruppe med romer og

myndighetsrepresentanter som i 1997 la fram en ny rapport: *Romer i Sverige – tilsammans i forandring*. Her pekes det ut en rekke innsatsområder, ikke bare rettet mot rom, men også at innsats for å endre situasjonen for rombefolkningen ligger også i å øke majoritetsbefolkningens kunnskap om romsk kultur og tradisjon. De begrunner behovet for et nytt kunnskapssyn som ikke framstiller rom i form av en elendighetsbeskrivelse, og ut fra et hierarkisk ekspertståsted, men benytter en aktørmodell, der rom inngår i en gjensidig integrasjonsprosess der individet og organisasjonene forventes å ha innflytelse over situasjonen. Barn og unge må ut fra dette perspektivet prioriteres. Rapporten mener dessuten at det er viktig å få fram gode forbilder, personer som har gjennomført utdanning og fått forskjellige typer arbeid, som et ledd i å endre sigøynernes «utenfor» posisjon (Invandrarverket 1996).

Ytterligere to rapporter, i regi av *Rädda Barnen* beskriver barnas manglende skolegang og bakgrunnen for det, samt behovet for at nye holdninger til utdanning utvikles i samarbeid med romafolkets organisasjoner (Olgac 1998, Popoola 2000).

I 2004 kom en rapport fra den svenske *ombudsmannen mot etnisk diskriminering* (DO 2004) som et ledd i arbeidet for å forebygge etnisk diskriminering. Rapporten mener at situasjonen for rom innebærer at viktige individuelle menneskerettigheter brytes, og foreslår tiltak som kan sikre at rom oppnår like rettigheter og like muligheter som majoritetsbefolkningen. Dette arbeidet må gi rom forutsetninger for å delta i arbeidet.

Rapportene om livsvilkårene til romafamiliene i Sverige gjenspeiler hva som kjennetegner situasjonen også i Norge. I Norge ble særtiltakene for rom nedlagt i 1991, og siden har integreringen gått i stå, om ikke i revers. Langt mindre andel barn går på skolen sammenlignet med situasjonen i Sverige. I forbindelse med et skoleprosjekt for barn av norske rom, i regi av Comenius-prosjektet under EUs Sokrates-program (se Kongsvik 1996), ble foreldrene intervjuet om hvordan de så på barnas skolegang og hva som skulle til for at de skulle sende barna på skolen (Gjerde 1996). De samme momentene som kommer fram i de svenske rapportene er også gjeldende her. Foreldrene var bekymret for at barn blir utsatt for mobbing og rasistisk vold. De mente at den ustabile boligsituasjonen gjorde det umulig å opprettholde en stabil skolegang. Dessuten ønsket de ikke å sende jenter på skolen etter at de har nådd puberteten. De sosiale forpliktelsene som innebærer å reise, samt at majoritetssamfunnets tidsrytme ikke stemmer overens med deres, var andre argumenter som ble brukt av foreldrene for hvorfor ikke barna gikk på skole (Gjerde 1996).

Nedleggelsen av særtiltak innebærer at rom behandles tilsvarende andre innvandrere, uten et særskilt kontaktledd mellom myndigheter og gruppen av de norske rom. En hovedfagsstudie fra 2002 argumenterer for at det bør opprettes et nytt kontaktledd og et møtested for romgruppen. Utgangspunktet for dialog må være foreldrenes bekymring for barnas framtid og for gruppens

fortsatte eksistens. Deres bekymring er at hvis barna slutter å ivareta roms særegne verdier, symboler og tradisjoner, vil gruppen bli assimilert og/eller gå til grunne. *Vi blir ingenting hvis vi mister barna våre* – var foreldrenes måte å uttrykke denne framtid frykten på (Bay 2002).

De siste årene har SEIF (Selvhjelp for innvandrere og flyktninger) hatt et prosjekt rettet mot rom, spesielt kvinner og barn. Rapportene fra prosjektet peker på problemområdene som må løses før rom i det hele tatt skal endre holdninger til barns skolegang. Dette er først og fremst *bosituasjonen*, og SEIF forslår at det opprettes en boligkonsulent som kan gi direkte og praktisk bistand. Videre foreslås det å gi et gratis førskoletilbud, samt en innskjerpet praksis i forhold til skoleplikt, kombinert med lokale tiltak som gjør skolegang til en reell mulighet. Alfabetisering av unge voksne, særlig kvinnene, innebærer at disse engasjeres i en felles refleksjon over rollen som formidlere av tradisjon og endring. Holdningen til arrangert ekteskap og at barn føder barn må utfordres og endres. Myndighetene må ivareta romabarns rettigheter, og ikke forskjellsbehandle disse i forhold til andre grupper. Rapportene understreker likevel at dialog med romgruppen er veien å gå, og foreslår bl.a. å opprette et kultur- og aktivitetssenter. Avgjørende for å bedre rombefolkningens situasjon er dessuten å arbeide mot rasistiske holdninger i majoritetsbefolkningen (SEIF 2004, 2005).

Det er innledet et samarbeid mellom Kommunal- og regionaldepartementet (KRD), romgruppen og Oslo kommune om opprettelse av et møtested for kvinner og barn i løpet av høsten 2005. Prosjektet skal bidra til et bedre skoletilbud og større skolemotivasjon.

Både de svenske og norske rapportene om rom viser hvordan en rettighetsdiskurs har fått større inntog de siste årene, og at myndighetene anser at endringsprosessene må skje gjennom en dialog med roms organisasjoner og representanter. Rapportene viser også hvordan de samme temaene gjentar seg over tiår, og at lite har skjedd. Dette kan forstås som at rom har lyktes med å unnsnippe majoritetssamfunnets kontroll, og at de ikke deler majoritetssamfunnets mål og retning for bedre vilkår.

Romabefolkningens lange tradisjoner for å være en marginalisert minoritet belyser hvordan kulturelle tradisjoner, livsvilkår og forholdet til majoritetssamfunnet er vevd sammen, og at disse gjensidig forsterker hverandre. Felles for de ulike studiene og rapportene er at:

- integrering og utdanning oppfattes hovedsakelig som en trussel mot et verdig romaliv
- dagligdagse tradisjoner bidrar til å vedlikeholde symbolske skiller mellom rom og de andre, og disse er forbundet med sosial kontroll og et sterkt kjønns- og aldershierarki
- døgn- og årsrytme, tidshorisont bidrar til segregering

- det skjer ingen vesentlig endring av livsvilkårene de lever under: problemer med bolig, helse og fattigdom gjelder særlig de marginaliserte familiene innenfor romasamfunnet, med mest kontakt med hjelpeapparatet. Denne kontakten gir lav prestisje innad.
- rasistiske holdninger fra majoritetssamfunnet

Å håndtere en stigmatisert minoritetsstatus

Statusen som nasjonal minoritet bidrar til at det forhandles om hva det vil si å ha denne tilhørigheten. Etniske studier har vært opptatt av hvordan tilhørighet kommuniseres både innad i gruppen og overfor andre befolkningsgrupper. Dette innebærer at tilhørighet uttrykkes gjennom visse symboler, som på denne måten bidrar til å vedlikeholde sosiale grenser.

I sin studie av samisk ungdom finner Hovland to tilnærminger til etnisk identitet (1996): en *tilskrevet* og en *tilkjempet*. En tilskrevet samisk status har de som fødes inn i en trygg samisk tilknytning, hvor både de selv og andre tilskriver denne tilhørigheten. I kraft av sin slekt, familie og språkbeherskelse vokser de inn i en ureflektert tilstand av hjemmehørighet i det samiske. Den tilkjempede statusen kjennetegnes av ungdom som aktivt må jobbe fram sin samiske tilknytning, gjennom diskusjoner, studier, språkopplæring, og tilhørigheten uttrykker de gjennom klær og atferd som forbindes med samiskhet. Den tilkjempede status gjenspeiler en etnopolitisk revitalisering. Hovland bruker begrepene *dypsame* og *nysame* om disse kategoriene. Disse begrepene brukes også for å beskrive forhandlingene om hva det vil si å være del av romanifolket i dag.

Tilsvarende samene har romanifolket vært utsatt for et hardt assimileringsspress, med brutale metoder sett ut fra dagens standarder. Forskning om romanifolket har belyst myndighetenes tiltak overfor gruppen (se Hvinden 2000). Spørsmålet jeg vil reise i denne sammenhengen er hvordan foreldrene i dag forvalter og formidler sin tilhørighet til romanifolket overfor neste generasjon. En antydning av dette kan finnes i studien til Dyblid og Bjerkan (1999) der de intervjuer tater om vilkårene for å være tater i dag. Ut fra sitt materiale skiller de mellom de som har vokst opp med en trygg identitet som tater, i en familie som ikke har valgt å underkommunisere/underkjenne denne tilhørigheten. Noen har også i dag en reisende tilpasning. En annen og større kategori er de som har vokst opp uten denne tryggheten på egen identitet. Sistnevnte gruppe rommer reisende med oppvekst på barne- og eller fosterhjem, oppvekst hos biologiske foreldre, men der de har unnlatt å fortelle om eller prøvd å skjule familiens taterilhørighet, på grunn av skamfølelse eller redsel for at barna skulle bli mobbet. En del har giftet seg med «buro», altså de har ektefelle som ikke er av taterslekt, og en del av disse har opplevd å bli avvist av svigerfamilien, noe som har ført til at barna deres har mistet kontakt med besteforeldre. Et ønske om å skjule sin taterbakgrunn kom bl.a. til uttrykk i forbindelse med

Forskningsrådets satsning ved at flere av de som stilte til intervju ikke ønsket å bli intervjuet i eget miljø (se f.eks. Sandvik 1999). Ut fra Dyrliid og Bjerkan framstilling kan vi lese tre strategier som foreldre har i dag: De har ikke fortalt om sin taterbakgrunn til barna, fordi de vil unngå at også disse blir utsatt for stigmatisering. Andre har vært en annen strategi der de forteller åpent om sin taterilhørighet, og sier de er stolt over å være det. De ønsker imidlertid å holde bakgrunnen sin skjult overfor andre, at kunnskapen forblir innenfor familien, slik at de unngår å bli utpekt. Den tredje kategorien viderefører sin taterilhørighet, og spiller den ut i de sammenhengene de opplever de kan kontrollere at den møtes på en positiv måte.

Forskningen som er gjort i regi av forskningsprogrammet om Romanifolket (se kapittel 2) får fram det ambivalente forholdet intervjupersonene har til sin bakgrunn som tilhørende taterstekt. En av informantene i Bjerkan og Dyrliid studie, Lina, beskriver det slik:

Samfunnet tilførte foreldrene mine et stempel, en atferd, en negativ selvoppfattelse, som jeg selv har arvet. Samfunnet har påført meg en «arv», og jeg har jobbet hardt for å unngå å føre denne videre til mine barn. Man kan på en måte si at det å være tater, det er som å være bærer av arvesynda». Lina forteller deretter stolt om sønnen sin som da han ble konfrontert med sin tateridentitet, satte hendene i siden og sa: «Ja, jeg er tater, og det er jeg stolt av.

(Bjerkan og Dyrliid 2000: 177-178)

I sin analyse av Misjonen for hjemløse begrunner Karen Sofie Pettersen (1997, 1999, 2000) at Misjonens innsats først og fremst ble rettet mot taternes¹² barn og mindre på bosetting av hele familier.

Den mest effektive måten å løse omstreiferproblemet på er uten tvil ved å utbygge hjelpeapparatet for omstreiferbarna. Det gjelder å hjelpe disse inn i nye miljøer og ved oppdragelse og opplæring gi dem sjanse til å bli samfunnsmedlemmer.

(Fra Misjonens informasjonsbrosjyre *Omstreiferproblemet*, 1951)

Denne ideologien ble også fulgt opp i praksis. I følge Misjonens generalsekretær, Olav Bjørnstad, ble omtrent 1500 barn av taterslekt satt under Misjonens omsorg gjennom vedtak i kommunale vergeråd, senere barnevernsnemnder. (Hanisch 1976, Pettersen 2000). Strategien til Misjonen rettet seg mot barns resosialisering der de skulle formes til gode kristne «samfundsmennesker» gjennom miljøskifte, oppdragelse og opplæring, ble sett som en mer over-

12. I studiene brukes tater som betegnelse på romanifolket. Dette begrunner forskerne med at dette er betegnelsen de selv bruker i intervjuene, og at bruken av betegnelsen i forskning kan bidra med å rekonstruere begrepet slik at det får et positivt innhold og konnotasjon.

kommelig og mindre ressurskrevende innsats enn å arbeide for å bosette familiene i kommunene. Barna ble også brukt som virkemiddel for å få familiene til å gjennomføre bosettingsprogrammet ved Svanviken arbeidskoloni.

Mange foreldre og besteforeldre til barn og unge i dag har i hele eller deler av sin oppvekst vært satt under Misjonens omsorg. Misjonen for hjemløse ble lagt ned så sent som i 1986. Forskningen som har belyst viktige sider ved konsekvensene av disse tiltakene, kan indirekte si noe om betingelsene foreldre har for å forvalte sin tilhørighet og identitet overfor neste generasjon.

For Romanifolket har det skjedd en refortolkning av hva det vil si å være reisende, gjennom den offentlige unnskyldningen om uretten som er begått overfor dem og ved at romanifolket har organisert seg. Deres håndverk-, forteller og sangtradisjoner har blitt tatt fram som et uttrykk for en rik og mangfoldig historie. I forbindelse med opprettelsen av en Romaniavdeling ved Glomdalen museum foregår det mange diskusjoner om hvordan de ønsker å framstille sin historie og hvilken plass og betydning erfaringene med Misjonens virksomhet skal få. Det som framstår som *tradisjoner* f.eks. når det gjelder kvinner og menns yrkesdeltakelse i dag kan være en konsekvens av betingelsene de levde under som stigmatisert gruppe med særtiltak rettet mot seg, og kan ikke nødvendigvis tilbakeføres til tiden som reisende. Et poeng hos Pettersen (2005) er de småborgerlige idealene om kvinner som husmødre ble opplært til på Svanviken arbeidskoloni, til forskjell fra den rollen kvinnene hadde hatt for familiens underhold gjennom å drive handel. Tilsvarende var forventningene til framtidig yrkesliv for barna som vokste opp på barne- og skolehjem og i mange fosterfamilier rettet mot husmorrollen, primærnæring, utenriksfart eller andre lavtlønnsyrker, (i kontrast til bl.a. de mange yrkesaktive kvinnene som drev misjonens virksomhet). Mangelfull skolegang kan også forklares med majoritetssamfunnets tiltak. Omsorgsovertagelsen var ment å sikre barna skolegang, men situasjonen førte for mange til tapt skolegang (Sandvik 1999, Pettersen 2005). Dyrliid og Bjerkan (1999) understreker at mangelfull skolegang var også et problem for barn som var bofaste, fordi utestenging og stigmatisering resulterte i at skolegangen ikke ble fullført. Manglende tradisjon for utdanning kan dermed ikke nødvendigvis bli tilskrevet taternes kultur, men kan like mye bli sett som en konsekvens av de tiltak og holdninger de ble møtt med fra majoritetssamfunnets side.

Refortolkningen av taternes historie har gjort det lettere for enkeltpersoner å stå fram og trosse stigmaet. En far vurderer det sånn:

Jeg vil prøve å føre den reisende tradisjonen videre til mine barn, men jeg vil legge vekt på at de selv skal velge hva slags liv de vil leve. Jeg kan ikke nekte ungene mine å gjøre hva de selv vil. Det er bare én ting jeg ikke vil at de skal gjøre: Jeg vil ikke at de skal si «nei» til meg på grunn av den jeg er, eller at de skal si «nei» til seg selv på grunn av at de er den de er, for det må være fælt. (Lennart i Bjerkan og Dyrliid 2000:190-91).

Selv om foreldre ikke åpent vil framstå som tater, kan dette likevel ha noe å si for hvilke *tause områder* fra foreldrenes erfaringer barna vokser opp med. Det finnes ikke forskning på hva slags forståelse barn av romanifolket har av å være av taterslekt, og heller ikke om dette preger deres tilværelse, i form av mobbing, vennskap, interesser eller framtidssikter.

I Sverige har det vært antatt at romanifolket er assimilert i majoritetsbefolkningen. I de senere årene har imidlertid flere unge stått fram som tater og videreført bl.a. musikktradisjoner. Flere unge forteller også om at deres bakgrunn som tater har hatt betydning for skolegang, i form av mobbing og forutinntatte holdninger fra skolen og lærernes side. I boka *Resandefolket* (2002) lar Bo Hazell ulike personer komme til orde og fortelle om forhold til sin bakgrunn som reisende, og beskriver også den politikken som har blitt ført mot de reisende i Norden, og den reorienteringen og organiseringen som foregår i dag. En av de intervjuede, Roger Rosengren, 26 år, fra Malmøtraktene, forteller om sin skolegang:

Til slut orkade jag inte med mobbingen och urättvisorna utan stannade oftare hemma från skolan. Jag fick dårliga betyg i sjuan och åttan, och det kändes meningslöst att försöka rycka upp mig.

(Hazell 2002: 325)

Boka *Resandefolket* illustrerer hvordan tradisjoner skapes i relasjonen mellom majoritet og minoritet, og er i forandring. Ikke minst bidrar medieoppmerksomhet til prosessen for å reformatte hva som ligger i å ha minoritetsstatus i dag. Likevel vil opplevelser barn og unge har gjennom oppvekst med en stigmatisert tilhørighet, sette merker. Hvordan en slik underlegenhet kan føre til taushetsbelagte temaer, diskuteres i en artikkel om samiske forhold av Asle Høgmo (1986). Han beskriver hvordan barn lærer å håndtere en stigmatisert bakgrunn. Barna lærer å kontrollere informasjon, det oppstår tause felt som gjør at de kan unndra seg en stigmatisert identitet. Det de *ikke* snakker om, blir vesentlig for å forstå hva det vil si å være i en underlegen posisjon. Dette gir innsikt i å tilpasse seg en tredje posisjon, der de ikke identifiserer seg som f.eks. norsk eller same, majoritet eller minoritet. Dette er en forståelse som kan være fruktbar ikke bare for å forstå romanifolkets identitetshåndtering i dag, men også andre barn med minoritetsbakgrunn.

En finsk studie, for eksempel, om å være ung og finlandssvensk, får fram hvordan det å ha denne identiteten som historisk er knyttet til en minoritet med stor politisk innflytelse og kulturell kapital, likevel innebærer et stigma. I undersøkelsen er 133 femtenåringer ved 6 skoler i områder der finlandssvensker er enten i flertall, mindretall, eller utgjør en lik andel som de finskspråklige, intervjuet. Det viser seg at alle ungdommene opplever konflikter med finskspråklige barn/ungdommer, i form av trakassering. Dette begrunner de med at de finstaltende har lav toleranseterskel overfor at de ikke

snakker finsk. Forsvarsstrategiene varierer fra å bli tospråklige, overta angripernes tiltaleformer og språkførsel, til å trekke seg tilbake fra steder de blir konfrontert med sin forskjell (Nyman-Kurkiala 1996).

Mange barn og unge oppfatter at det er foreldre- og besteforeldregenerasjonen, og ikke dem selv, som er bærere av en minoritetskultur, det er de som snakker minoritetsspråket og deltar i religiøse fellesskap. De derimot knytter *egen* identitet først og frest til nasjonale og internasjonale strømninger og interessefelt. Likevel kan opplevelsen av å være i en minoritetsposisjon være påtrengende, noe Mikael Niemi har skildret i boka om *Populærmusikk från Vittula* (2000):

Etter hvert forsto vi at hjembygda vår egentlig ikke hørte til Sverige. Vi hadde liksom kommet med ved en tilfeldighet. Et vedheng i nord, noen øde myrmarker hvor det tilfeldigvis bodde mennesker som bare delvis kunne passere som svensker. Vi var annerledes, en anelse underlegne, en anelse udannede, en anelse fattige i ånden. Vi hadde ikke rådyr eller pinnsvin eller nattergal. Vi hadde ikke kjendiser. Vi hadde ingen berg- og dalbaner, ingen trafikklys, ingen slott eller herreseter. Vi hadde bare uendelige mengder av mygg, tornedalsfinske eder og kommunister.

Det var en oppvekst i savn. Ikke av materielle goder, der hadde vi så vi klarte oss, men når det gjaldt identitet. Vi var null. Foreldrene våre var null. Forfedrene våre hadde betydd null og niks for den svenske historien. (...) Vi hadde de dårligste resultatene på de normerte prøvene i hele landet. Vi eide ikke bordskikk. Vi gikk med lue på inne. Vi plukket aldri sopp, skydde grønnsaker og hadde aldri krepsefest. Vi kunne ikke konversere, ikke deklamere, ikke overrekke gaver eller holde taler. Vi gikk uttilbeins. Vi brøt på finsk uten å være finner, vi brøt på svensk uten å være svensker.

Vi var ingenting.

(Niemi 2001:44-45)

Minoritetsungdom og psykisk helse

En studie av Kvernmo (1999) tar opp psykisk helse knyttet til etnisk identifi- sering blant kvensk og samisk ungdom. Datamaterialet bygger på Ung i Norge data, som også gir sammenligningsgrunnlag med majoritetsungdom. Hun finner at *både* eksterne sosiale kontekster (bl.a. lokalsamfunn, nabolag, skole, sosiale og politiske organisasjoner) og interne sosiale kontekster (slekt og familie) må trekkes inn i analysen for å forstå minoritetsungdoms psykiske helse. Ikke minst er motsetninger og forhandlingene mellom familiekultur og eksterne sosiale kontekster viktig for forståelsen av variasjon. En sterk familiesosialisering kan kompensere for manglende kulturell oppfølging på eksterne arenaer. Men det er også viktig å kunne samhandle i mange og ulike sosiale sammenhenger, for på denne måten å lære seg og veksle mellom de kontekstspesifikke kodene. Dette kan begrense marginalisering og motvirke tilba-

ketrekning og depresjon. Kvernmo finner klare kjønnsforskjeller i datamaterialet. Vanligvis viser tilsvarende studier at gutter har større atferdsproblemer, mens jentene har større mentale problemer. I Kvernmos studie skårer imidlertid jentene høyest på alle problemtypene som det blir testet for.

Kvernmo konkluderer med at i de samisk dominerte områdene bør særlig gutter bli bedre forberedt på å møte det norske samfunnet, mens samisk ungdom som vokser opp i norskdominerte områder bør bli tryggere på egen etniske bakgrunn. Også for kvensk ungdom mener hun at en styrket etnisk bakgrunn kan virke beskyttende på atferds- og mentale problemer. For de fleste minoritetsungdommene virket en tospråklig og interkulturell kompetanse som en ressurs for å håndtere livssituasjonen deres.

Barneomsorg og barnevern

Minoritetenes historie gir innsikt i majoritetssamfunnets skiftende ideologier når det gjelder rasistiske holdninger og nedvurdering av «de andre». Historien forteller ikke minst om hvordan barn har blitt brukt som redskap i assimileringspolitikken. Skiftende teorier har legitimert omsorgsovertakelse og resosialisering av barn. I etterkant kan det være uforståelig at myndighetene kunne handle på den måten de gjorde, f.eks. overfor romanifolket der barna ble tatt fra foreldrene og plassert på barnehjem for å sikre assimilering, tilsvarende overfor inuitbarn på Grønland for å få en utdannet elite (Bryld 1998), eller overfor samebarn der de ble sendt på internatskoler hvor de ble undervist i majoritetens språk og koder. Barna ble nektet å snakke eget morsmål på skolen, noe som også kvenene ble utsatt for (Eriksen og Niemi 1981).

Lærdom som kan trekkes av forrige århundres assimileringsspolitikk er kanskje først og fremst at offentlig barne- og omsorgsspolitikk må ha en svært kritisk holdning til de sannheter og tiltak de framsetter til enhver tid. Velferdsstater har lange tradisjoner for å gjøre velferdspolitikken rettet mot familier og barn til et sentralt element i assimileringstrategiene (se bl.a. Alba og Nee 2003). St.meld. 49 (2003-2004) passer i så måte inn i dette bilde ved at den legger vekt på hvordan det offentlige sammen med familiene har ansvar for å sikre integrering via barna. Integreringsmeldingen legger til grunn en oppslutning om felles verdistandarder, begrunnet bl.a. ved å sikre barns rettigheter. Dilemmaer kan oppstå når minoriteter ikke deler majoritetens felles verdi- og normstandarder. Det ligger en fare i at brudd på barns rettigheter godtas av hensyn til kulturelle tradisjoner, noe som har vært tilfellet når for eksempel de norske rom avviser skolegang, og forsvarer barneekteskap og bruderov (se for eksempel SEIF 2004, 2005).

Den historiske innsikten, bl.a. om omsorgsovertakelse som politisk virkemiddel overfor anderledeshet, kan føre til handlingsvegring som begrunnes med at man må akseptere kulturelle forskjeller. Usikkerhet om hva minoriteters familieverdier og sosialiseringsspraksis skal ha å si for barnevernets innsats, kan bidra til en unntallende innsats overfor barn som trenger hjelp. Dette

kom fram i avisoppslag sommeren 2004 (Aftenposten 13/7 2004, 15/7 2004). Det finnes ingen rapporter eller forskning om barnevernets innsats overfor minoritetsgrupper, f.eks. overfor romabefolkningen, selv om myndighetene vet at dette er et område der det er behov for økt handlingskompetanse. Usikkerhet og unnfallenhet kan bidra til at romabarn ikke behandles likt med andre barn når de opplever omsorgssvikt.

Når barns omsorg forstås innenfor en kulturdiskurs, vil dette kunne skygge for at det er andre og mer allmenne sosio-økonomiske grunner for hvorfor barna lever i en uholdbar situasjon. En rapport fra Sveriges Social- og helsevårdsministeriet (Socialstyrelsen 1993) er for eksempel bekymret over den store overrepresentasjonen av sverigefinlandske barn i svenske barnevernstiltak. I en studie av omsorgsovertakelsen av de finske barna kommer det bl.a. fram at mange av familiene hadde nylig flyttet, og at familiene hadde problemer før de flyttet til Sverige. Spenninger i forbindelse med den nye tilpassningen økte de interne vanskelighetene i familien. Språklige og kulturelle barrierer for foreldres deltakelse i arbeidsliv og trivsel, påvirket også barnas situasjon. Andre årsaker var livsvilkårene som fulgte av å være alenemødre, mødrenes lave alder, eller at foreldrene hadde vansker med å komme inn på arbeidsmarkedet. Fra andre studier er det kjent at den sosioøkonomiske situasjonen er en vesentlig faktor for innvandreres integrering, og at dette også virker inn på barnas livssituasjon (se f.eks. Bakken 2003). At sosioøkonomiske livsvilkår mer enn minoritetstilhørighet og kultur har betydning for barnas situasjon, kan være viktig perspektiv for videre forskning. En annen faktor når det gjelder barns integrering, er foreldrenes framtidshorisont. Om de betrakter oppholdet som kortvarig, kan dette medføre at de i mindre grad investerer tid og krefter i barnas språkopplæring, integrerende tiltak og utdanning.

Rapporten om de finlandssvenske barna viser at om det ble snakk om omsorgsovertagelse, ble bare et fåtall av dem plassert i finskspråklige familier. Diskusjonen om betydningen av språk og kultur for plasseringen av barn mener forfatterne var mangelfull, derimot ble plasseringen bestemt av tidspress og tilfeldigheter (Socialstyrelsen 1993).

Kultur- og språkbestemt omsorgsplassering kan støtte opp under barns positive tilskrivning til egen familie- og kulturbakgrunn. En slik plassering kan i visse tilfeller også bidra til å markere barn som annerledes. Sandviks studie om *særomsorg* i forbindelse med omsorgsovertakelse av barn av romanifolket viser hvordan utskillelsen virket dobbelt stigmatiserende (Sandvik 1999, 2000). Flere av dem hun intervjuer mener at utskillelsen av taterbarn i spesielle institusjoner hadde stor betydning for hvordan de opplevde tiden i institusjonene. Det å plassere barna i egne barnehjem innebar en ekstra stemping. Den forsterket identiteten om å være annerledes, en annerledeshet som personalet klart uttrykte var noe negativt, noe de skulle kvitte seg med. Særinstitusjonen skulle resosialisere dem for å integrere dem i samfunnet blant fastboende, men dette virket mot sin hensikt fordi utskillelsen forsterket stempingen av dem som annerledes, og isolerte dem fra omverdenen.

Språkopplæring og utdanningstilbud

Språklige minoriteter

Ganska mycke svenska har de lärt i skolan, att lesa innantill går ganska bra men det känns så löjligt att säga orden på svenska. Det er som att använde vänsterhanden när man kastar snöball och är högerhänt. Den far dit den vill. De skäms också för varann, tycker inte att de kan säga rätt sätt. Tungan känns som en stor potatis i munnen och allt det sagda låter klumpigt och galet. Och annars, när de inte är i skolan, pratar de enbart finska med varann. Då finns ordförrådet och nyanserna.

(Gunnar Kieri: Av deg blir det ingenting)

Gunnar Kieri (1978) beskriver opplevelsen slik han husker det var å begynne på skolen for en tornedalsgutt der opplæringspråket var svensk. Hjemme snakket de den finske dialekten meäkieli. Det svenske språket gjenspeilte lokale sosiale og økonomiske forskjeller, og uttrykte gjennom dette majoritets-samfunnets maktposisjon. Språk og språkopplæring har vært et viktig symbol for å beskrive maktforholdet mellom majoritet og minoritet. I dette kapitlet vil jeg se på hva slags språkfaglig litteratur som finnes om de nasjonale minoritetene, og hva slags tema som forskning om språk og opplæring har reist. Situasjonen for de nordiske minoritetene har stått sentralt i utviklingen av språkpolitikken også når det gjelder innvanderne morsmålsopplæring. Særlig har språkstudier og forskning knyttet til språkopplæring når det gjelder samisk, meäkeli, finlandsvensk og dansk som annetspråk i det dansk tyske området i Sønderjylland. Denne forskningen var særlig livlig på 1970 og 80-tallet. Her i landet foregår det en tilsvarende diskusjon om hva slags status kvensk skal ha som språk, og hvilke konsekvenser dette får for språkopplæringen i de kvensktalende områdene.

Et sentralt emne i språkforskningen har vært om kvensk og meäkieli skal oppfattes som en finsk dialekt, eller som et eget språk, noe som har betydning for hva slags språkopplæring som skal gis i disse områdene. Paunonen (1991)

hevder at de finske dialekter som snakkes i Finnmark i Norge, kvendialektene, inneholder så mange innovasjoner «att det är mer än befogat att avskilja dem som egen undergrupp». Kvendialektene har gjennom disse innovasjonene gått sin egen vei. Også riksgrensen mellom Sverige og Finland har blitt en tydeligere dialektgrense når det gjelder den nordfinske blandingsgruppen (som finsk inndeles i tillegg til en vestfinsk og en østfinsk). Riksgrensene har bidratt til at den finsk som snakkes i Norge og i Sverige, utvikles atskilt fra finsk som snakkes i Finland. På finske siden påvirkes barnas språk av standard finsk, gjennom undervisning og media. Når finsk i de andre landene opphører som skrifts- og undervisningsspråk, utvikles den finske dialekten i møtet med svensk/norsk, særlig gjelder dette ordforrådet (Wande 1982). Også samisk har innvirket på språket (Hansegård 1988). De politiske og kulturelle forutsetningene har ført til at det har blitt større forskjeller på hver side av riksgrensene, enn om vilkårene hadde vært mer like for hele området. På den andre siden «[v]ad själva språkformen beträffer, ljudsystemet, morfologin, bassyntaxen, så skiljer sig tornedalsfinskan knappast på ett radikalt annorlunda sätt från standardfinskan än vad många andra finska dialekter gör (Wande 1982:67). Hansegård (1988) mener derfor at tornedalsfinsk er helt klart å betraktes som en dialekt ut fra språkstrukturelle vurderinger. Hyltenstam (1997, 1999) derimot mener at de språkstrukturelle forskjellene er uvesentlige når det gjelder å ta stilling til om variasjonene skal betraktes som et eget språk eller som dialekt. Faglig mener han at kriteriet for om det er dialekt eller språk bør knyttes til språkforståelse, og da er spørsmålet om en dialekt/språkgruppering har eget ordforråd viktig. Men først og fremst handler det om å ta et politisk standpunkt.

Mer avgjørende enn språkfaglige argumenter har altså de politiske forhandlingene om minoritetsspråk vært, og de gjenspeiler skiftene i myndighetenes assimileringsspolitikk. Karl Pekkari (1997) beskriver denne sammenhengen når det gjelder meäkieli. På 1950-tallet, da f.eks. tornedalingen i hovedsak var enspråklig og talte meäkieli, var det obligatorisk å snakke svensk på skolen. Dette hadde vært svensk politikk siden 1921. All undervisning foregikk på svensk, mens mange elever ikke kunne annet enn tornedalsfinsk da de startet skolen. «Det sved i själen på en sjuåring att få veta att mammas språk inte dög». ¹³ I 1969 kom bestemmelsen om at «hemspråksundervisning» kunne bli gitt i finskspråklige områder, fra 1977 var dette en rettighet for alle elever med annet morsmål enn svensk. Dette førte til at det de neste årene ble gjort en del forsøk med ulike modeller for morsmålsopplæring i Tornedalen. Opplæringen ble gitt på standard finsk. Avhopsprosenten var høy, nær 90 prosent ved noen skoler. Etter å ha brukt en modell der elevene i begynnelsen

13. Owe Pekkari, intervjuet i Kommun-aktuell. Stockholm: Svenska kommunförbundet 1999:38).

snakket sin egen språkvariant, tornedalsfinsk, og at man gikk over til standardfinsk på høyere klassetrinnene, bidro dette til å øke oppslutningen om finskundervisningen (Wande 1989, Peckari 1997). Bruk av meäkieli både som emne og undervisningsredskap, har hatt varierende status, men språkforskerne mener at dette har bidratt til å utvikle det lokale språket. Så sent som i 1992 kom den første ordboken over meäkieli¹⁴, og denne har blitt rettesnor bl.a. i forhold til staving.

I dag er det få unge som snakker meäkieli både hjemme og ellers i lokalsamfunnet. En undersøkelse på slutten av 1990-tallet viser imidlertid at 80 prosent av foreldrene ønsket at barna skal få tilbud om å lære finsk, halvparten mener da standardfinsk og halvparten meäkieli. I 1999 protesterte foreldre mot avgjørelsen om at det skal bli *obligatorisk* for elevene å lære seg meäkieli, i Pajala, kommunen der språket er mest levede. Mens foreldrene mener barn tvinges til å lære språk som ingen snakker, argumenterer de kommunale myndighetene med at for å redde språket til neste generasjon, er det nødvendig at alle barn gis opplæring i språket, slik at de ved utgangen av ungdomsskolen skal lese og skrive enkle tekster på meäkieli. Tornedalsfinsk antas å være morsmålet til 70-80 prosent av elevene, men språkforståelsen er langt mindre hos elevene enn hos foreldrene. Foreldrene protesterer mot at språkopplæringen blir tvang. Et annet problem for å gjennomføre et obligatorisk tilbud er å skaffe lærere som kan undervise i meäkieli. Lærere som behersker finsk, foretrekker å lære seg ren finsk, og å lære seg finsk rettskrivning.¹⁵

Selv om meänkieli får undervisningsstatus, står det igjen å se om den blir brukt av de unge, og i hvilken grad den er tilgjengelig gjennom aktuell litteratur, massemedia og som offentlige dokumenter. Foreløpig forskning og framstilling av situasjonen antyder at den i liten grad gjenfinnes i ungdomskulturen (Waara 1996, Niemi 2000).

Situasjonen i Tornedalen kan til en viss grad sammenlignes med situasjonen i Norge når det gjelder skolepolitikken som har vært drevet av myndighetene, og diskusjonen om å gi opplæring på kvensk. En hovedoppgave i finsk ved universitetet i Tromsø gir en grundig gjennomgang av skolepolitikken overfor kvenene fra 1720 til 1996 (Seppola 1996). Fram til 1936 hadde man ført en minoritetspolitikk både overfor samene og kvenene der deres særtrekk, bl.a. språk, ble akseptert, men fra da av ble politikken overfor kvenene definert å være en innvandringspolitikk. Finskundervisningen ble avvirket, mens undervisning i samisk ble opprettholdt i visse områder, og samene fortsatte sin status som minoritet. Fra 1985 fikk kvenene tilbake sin status som minoritet, i alle fall hva skoleforhold angår (Seppola 1996). I dag undervises det i finsk

14. Gällivarefinsk fikk samtidig en egen ordbok, dette har bidratt til å skille disse dialektene/språkene.

15. Kommun-aktuelt: Stockholm: Svenska kommunförbundet 1999:38.

som valgfag i aktuelle kommuner i Troms og Finnmark, undervisningsopplagene utvikles lokalt, og flere bruker kvenske tekster i opplæringen. Det finnes imidlertid lite undervisningsmateriale, kvensk har inntil nylig vært et muntlig språk. Det er heller ingen lærere som er utdannet til å undervise i kvensk. I 2005 fikk kvensk status som egne språk, med støtte i den europeiske konvensjonen om minoritetsspråk.

Tospråklighet

En annen livlig debatt som har hatt utgangspunkt i det norrøttfinske området, er om barn blir halvspråklige. Dette var en debatt som særlig foregikk på 1960- og 1970-tallet, men så sent som på 1990-tallet argumenterte Hansegård (1990, 1997) for den innvirkning tospråksituasjonen har på barns språkutvikling og elevenes skolegang og prestasjoner. Hans argument er at i miljøer der barn vokser opp med ett hjemmespråk og et annet språk på skolen og i offentlige sammenhenger, hemmes språkutvikling og ordforrådet både når det gjelder morsmålet og det offentlige språket. For unge mennesker som er helt assimilerende språklige, vil også det spontane og følelsesforankrede språket være svensk. Det betyr at et språkbytte har skjedd. Hansegård viser til to typer assimileringssprosesser, den ene selvvalgt og vellykket, den andre kjennetegnet av å undertrykke morsmålet, der dette fortsetter som et indre språk. Dette indre språket bidrar til å begrense tilegnelsen og språkbeherskelsen av standard-språket. Empirisk finner Hansegård at for tospråklige vil ordforrådet kunne bli kompensert ved vekselvis å låne ord fra det andre språket, men tospråkligheten blir likevel utilstrekkelig, og for en del fører det til at tankefunksjonene hemmes. Han forsvarer derfor betegnelsen halvspråklighet. Begrepet har imidlertid fått en normativ og politisk betydning når det gjelder integrasjonspolitikken, ikke minst når det gjelder innvandrerbarns språkopplæring, og forklaringen på minoritetsbarns skoleprestasjoner. Hansegård har derfor fått kritikk for sine teorier.

Andre deltakere i debatten viser til forskning som mener at det først og fremst er innstilling til tospråklighet og atmosfæren i undervisningssituasjonen som er viktig for hvordan opplæring i minoritetsspråk fungerer (Jernström og Johansson 1997). Om elevenes kulturtradisjoner synliggjøres i den virkeligheten som elevene befinner seg i, og om tospråklighet betraktes som ressurs, og ikke som hemsko, har dette en positiv innvirkning på språkopplæringen.

På 1970-tallet gjennomførte Walter Rønmark og Joel Wikström en større undersøkelse om tospråkligheten i Tornedalen, og formidlet dette i en serie rapporter hvor elevenes språkmiljø, språkkunnskaper og skoleprestasjoner beskrives. Formålet med studien var å beskrive den aktuelle språksituasjonen,

gjennom å kartlegge kunnskaper i svensk og finsk, og om det var samsvar mellom kunnskapene i de respektive språkene og i forhold til skoleprestasjoner. Alle 4. klassinger i tre kommuner deltok, til sammen 350 elever. Resultatet viste at hoveddelen av elevene nesten alltid utelukkende brukte svensk, mens noen brukte finsk når de snakker med foreldrene. Svensk dominerte i tettstedene, mens finsk oftere ble brukt i hjemmene på bygdene. Foreldrenes bakgrunn hadde imidlertid betydning for hvor mye finsk de talte. Evnen til å forstå finsk/meäkieli var større enn å snakke språket, mange elever benyttet f.eks. finske TV stasjoner. Forskerne fant ingen store skiller mellom kjønn og mellom sosiale grupper. Når det gjaldt forholdet mellom tospråklighet og skoleprestasjoner, mente de at det var så mange andre faktorer som spilte inn at det var umulig å angi en sammenheng (Rønmark og Wikstrøm 1980).

Forskerne antok på bakgrunn av resultatene at finsk ville forsvinne innen et par generasjoner. Wikstrøm gjentok undersøkelsen fem år senere, og finner at det ikke har skjedd særlige endringer i språkbeherskelse. Han ser endringen i synet på tornedalsfinsk, og en økende bevissthet rundt språkspørsmålet knyttet til minoritetspolitisk mobilisering, som årsak til at barn og unge vedlikeholder sin språkkunnskap i større grad enn antatt (Wikstrøm 1988).

Når det gjelder de samiske barnas skolegang og undervisning i Sverige har de opplevd et tilsvarende hardt assimileringsspress som de norske samene, kvener og tornedalinger. Undervisning foregikk på svensk fram til 1960-tallet. I den svenske læreplanen fra 1969 endres dette. Det ble gitt mulighet for å bruke samisk som undervisningsspråk, og det ble undervist i samisk kultur og -relaterte emner. Undervisning i emnet samisk ble obligatorisk, men begrenset til 2 uketimer i hvert årskurs på barneskolen. Det etableres også egne sameskoler i flere kommuner, disse avløste nomadeskolene som hadde vært drevet siden tidlig på 1960-tallet. I 1977 ble det innført en rett til morsmålsundervisning for hele grunnskolen og i gymnasiet. Læreplanen i 1980 utvidet undervisningsoppleggene for samisk kultur og timetallet i morsmålsundervisning.

En undersøkelse viser at undervisningen i skolen ikke hadde avgjørende innvirkning på elevenes beherskelse av talemålet. Det var deres grunnlag i språket hjemmefra som var avgjørende. De som ikke behersket samisk hjemmefra, bedret ikke språkkunnskapen i særlig grad gjennom skolens undervisning. De som behersket samisk i utgangspunktet og dessuten fikk undervisning i samisk i andre fag, fikk den beste språkbeherskelsen (Svonni 1997).

Svonni reiser spørsmål om skolen alene makter å lære opp elever i et minoritetsspråk, dersom barna ikke behersket språket ved skolestart. I tilfellet dette er riktig, vil skolens undervisning kunne bidra til å bevare et språk som holder på å forsvinne? Artikkelforfatteren mener at den undervisningsmodellen som brukes i sameskolene, og også innen rammene for grunnskolenes morsmålsundervisning slik denne ble gitt på 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet, ikke påvirket barnas kunnskaper i morsmålet nevneverdig. Skolen

kan imidlertid utvikle et minoritetsspråk som barn allerede behersker ved skolestart. Barnas språkopplæring må derfor starte i førskolealder. Dessuten kan skolen tilpasse undervisningen bedre til barnas forkunnskaper, noe som innebærer en differensiert opplæring i førstespråk og andrespråk. For de med førstespråk foreslås det at språkopplæringen utvides til å omfatte flere emner, og at språket benyttes i varierte sammenhenger slik at den kommunikative kompetansen høynes. Den svenske læreplanen av 1994 styrket samisk som undervisningsemne- og språk. Likevel mener Svonni at skolen ikke alene kan ivareta og videreføre et minoritetsspråk.

Undervisning av romabarn

Med sin seminomadiske tilpasning har romafofolket aldri hatt tilgang til majoritetssamfunnets utdanningssystem, og gjort skolegang til del av sin kulturtradisjon. Derfor har deres syn på skolen blitt koblet til et skolesystem preget av majoritetsbefolkningens utdanningssyn og dannelsesideal. Mange av de studier og rapporter om romafofolket i de nordiske landene tematiserer nettopp hvordan utdanning har blitt oppfattet av rom som en metode for assimilering, bestemt av majoritetsbefolkningens ønsker og behov. Det daglige livet sentrerer rundt ulike hendelser innen storfamiliene. Økonomisk virksomhet og sosiale begivenheter krever alles tilstedeværelse, og dette foregår gjerne i den tiden som *gaje*, ikke-rom, betrakter som skole- og arbeidstid. Foreldre har ikke nødvendigvis imot skolens innhold og form, men de prioriterer ikke skolegang framfor andre oppgaver (Skolverket 1999, se også f.eks. Lidén 1990 og Jensen 1996).

I en rapport fra Norge om romaforeldrenes holdninger til barnas skolegang (Gjerde 1996) kommer det fram en samstemt bekymring over at skolen betraktes som utrygg for deres barn fordi de lett kan bli utsatt for vold, diskriminering og manglende respekt for deres bakgrunn. De er også redd for smitteeffekten av rusmisbruk blant jevnaldrende. Tilsvarende rapporter fra Sverige bekrefter denne oppfatning (se bl.a. Skolverket 1999). De foreslår at ansettelse av personer med minoritetsbakgrunn kan hjelpe på denne utryggheten.

.. det skulle gjöra stor skillnad om det fanns utbildade zigenska lärare. Då skulle barnene få utbildning i vårt språk och de skulle känna sig tryggare i skolan. Föräldrarna skulle också bli tryggare för de skulle veta att det fanns en person på skolan som förstod våra barn.

(Teresa, i Lundgren 1999:62)

Roms tradisjoner og fellesskap bygger på muntlig kommunikasjon. *Romanes* har i løpet av forrige århundre fått en skriftlig transkribering, men dette har stort sett kommet etter innsats og initiativ av ikke-sigøynere. Det skrevne ord er for mange rom et redskap og symbol på myndighetene og majoritetssam-

funnets kontroll, og en vanlig holdning er at det kan begrense mer enn å utvide deres forsørgelsesstrategier. Flere mener at mangel på gode forbilder når det gjelder at rom har nytte av å ta utdanning ut over de grunnleggende ferdighetene med å lese og skrive, kan bidra til at få unge går nye veier. Den høye arbeidsløsheten blant rom gjør at foreldrene ikke blir forbilder for barna i så måte.

Hva sier forskning og rapporter om skolesituasjonen i de nordiske landene når det gjelder romabefolkningen?

Finland

I 2000-2002 ble det i Finland gjort en riksdekkende utredning for situasjonen og prinsippene for opplæring av barn av den romske befolkningen (ACFC/SR/II (2004) 012 E). Denne viser at ca 2 prosent av seksåringene deltar i førskoleundervisning. Å delta i denne undervisningen anses å være viktig forberedelse kulturelt og språklig til skolegang. Finske rom snakker romani og finsk om hverandre hjemme. I følge utredningen medfører dette at barna behersker både romani og finsk i begrenset grad, noe som blir en ulempe for barnas skolegang. Deltakelsen i skolen har blitt bedre, men kulturskillet mellom skolen og hjemmene har stor betydning for barnets skoleframgang. Likevel ser de i Finland at en økende andel romaelever søker seg til videregående skoler og høyskoler. En forbedring er avhengig av foreldrenes oppslutning om skolen. Andre påpeker at den generelle diskrimineringen som familiene utsattes for også bidrar negativt til de unges skolegang. Skolemyndighetene anser at de må åpne for barnas kulturell bakgrunn om de skal lykkes i å øke utdanningsnivået. I barnehagene har det allerede vært satset på å inkludere kulturuttrykk som sanger og eventyr i barnehagens felles tradisjonsformidling. Lærerutdannelsen må satse på å formidle innsikt i minoritetenes vilkår.

Sverige

Allerede i 1971 gjorde Inga Gustafsson en studie av skolegangen til rom-elever: *Studier i en minoritetsgrupps strävan att bevara sin kulturella autonomi* (Gustafsson 1971). Etter en undersøkelse i regi av Redda Barnen fra 1998 (Olgac 1998) argumenterer Olgac (Olgac 1999) at Gustafssons avhandling beskriver de viktigste nøklene til å forstå den sammensatte problematikken som roms skolegang innebærer. Hun påpeker bl.a. at sosialiseringen barna har fått har vært konsistent og funksjonell ut fra den livsform de tradisjonelt hadde som marginalisert gruppe, men at den er dysfunksjonell i forhold til dagens situasjon for gruppen, majoritetssamfunnets standarder og dermed skolens forventninger.

Relevant kunnskap om utdanningens utfordringer når det gjelder romabarn har altså vært tilgjengelig i mange tiår. Likevel er bildet i Sverige fortsatt at få elever avslutter grunnskolen og ytterst få avslutter gymnasieutdanning (Ds 1997:49, Skolverket 1999: 3). Det har vært en relativ stillstand fra slutten av

1980-tallet når det gjelder antall elever med fullgått grunnskole/videregående skole. Det er vanlig at småskolebarn går i barnehage og skolebarn begynner på skolen. På bakgrunn av bildet som kom fram i rapporten: *Romer i Sverige - situasjonsbeskrivelse*¹⁶ (Statens innvandringsverk 1996) ba regjeringen i 1998 skolverket oppdraget om å utarbeide en rapport om rom-elevers skolegang. I 1999 kom rapporten *Romer og den svenska skolan. Hur skall skolsituationen för romska barn förbättras?* Også tidligere har rom-elevenes skolegang blitt behandlet av skoleverket, men rapporten fra 1999 rettet oppmerksomheten mer direkte mot skolefravær, forbedringsmuligheter og det kommunale ansvaret for å gjennomføre disse.

Romaelever med bakgrunn fra tidligere Jugoslavia har noe større oppmøte og bedre skolerresultat. Gjennom tvangsmessig assimileringpolitikk i det tidligere Jugoslavia, har flere fra deres foreldregenerasjon fått skolegang. Dette kan ha påvirket synet på utdanning, ikke minst hvordan de vurderer dette etter å ha migrert til Sverige, med de mulighetene skolegang i Sverige gir for en ytterligere integrering.

Rapporten understreker at om elever går i vanlige klasser kan lærerne ha vanskelighet med å håndtere en undervisningssituasjon der en del elever har store hull i forventet kunnskap om omverden, slik mange romske elever faktisk har fordi de ikke har deltatt jevnlig i førskole og skole. Skolerelevant kunnskap får de i mindre grad formidlet hjemmefra, og dette gir elevene en forforståelseshandicap som både er vanskelig å identifisere og vanskelig å nøytralisere i de ulike undervisningsmomentene i skolen. Dette forsterker også de relasjonelle vanskelighetene som kan oppstå mellom romelevene og ikke-rom, fordi disse oppfatter rom som dumme eller lite kunnskapsrike. Kunnskapsgapet mellom romelevene og andre elever øker i de høyere klassetrinnene. Kunnskapsgapet blir også et sosialt gap, og dette gjør det vanskelig for skolen å håndtere. Skolen på sin side synliggjør i liten grad de kunnskaper og unike erfaringer som romelevene sitter inne med overfor andre elever i det daglige skole- og kameratmiljøet.

For skolemyndighetene er problemet med romaelevne å få kontinuitet i deres skolehverdag. Skolene mener de har både kunnskap og midler til å tilpasse opplæringen. I Sverige så vel som i Oslo og Helsingør har det vært praktisert at lærere daglig henter elever hjemme før skoletid, og dette har virket positivt på elevenes oppmøte, og kontakten mellom skolen og foreldrene. En offensiv måte å forholde seg til oppmøtet og deltakelse på fra skolens side, har av familiene blitt oppfattet som et uttrykk for respekt overfor deres kultur (Skolverket 1999, Lidén 1990 og Jensen 1996).

16. I rapporten *Romer i Sverige – tillsammans i förändring* (Ds 1997: 33) kommer det fram bl.a at i Stockholm var det på denne tiden bare en prosent av rom elever som gikk ut av grunnskolen med fullstendig vitnemål.

Av de mange tiltak som har vært prøvd ut i Sverige, er bl.a. å ha *romanest*alende elevassistenter og lærerassistenter. Erfaringene viser at det er viktig at disse får profesjonell veiledning, støtte og utdanning. I dag er det få som har et faglig grunnlag for undervisning eller leksehjelp. Det har også vist seg at elev/lærerassistentene vil kunne komme i en lojalitetskonflikt. Andre tiltak som har vært gitt, er støtteundervisning og leksehjelp. I ett tilfelle er det et eget fritidshjem for romelever som gir barna denne støtten. Ved en del skoler finnes det også særlige undervisningsrunder med romelever, særlig for elever i de høyere årstrinn i grunnskolen. Erfaringene med klassene er forskjellige når det gjelder oppmøtet og faglig nivå.

Norge

I Norge er gruppen av romelever liten, de fleste familiene er semibofaste, og en del familier har vanskelige boforhold. De skifter bolig ofte, eller de har ikke fast oppstillingsplass for campingvogn, noe som kan gå ut over barnas tilhørighet til en nabolagsskole.

I Norge har det vært gitt ulike skoletilbud til romaneselever siden 1964. På 1970-tallet forsøkte lærerne å holde skole i en campingvogn og reiste etter familiene i sommerhalvåret (Schlüter 1978). På 1980-tallet var det romanes klasser ved flere skoler, og på begynnelsen av 1990-tallet fantes det enkelte elever som gikk i ordinær klasse. Disse hadde gått i sigøynerbarnehagen og tilhørte familier som vektla utdanning. Lidén (1990) vektlegger i sin analyse av undervisningssituasjonen i romanesklassene på slutten av 1980-tallet at siden tilhørighet til *roma* og forskjellighet fra «de andre» var utgangspunktet for å organisere skolesituasjonen, ble det etniske aspektet avgjørende for læringsmiljøet og samhandlingen mellom lærerne og barna. Skolegangen var også sekundær i forhold til hva som foregikk på boplassene, familienes gjøremål og reisevirksomhet. Muligheten for å få til kontinuitet i undervisningen var begrenset av sporadisk oppmøte og perioder med lengre fravær. Det kunne dukke opp fra 20 til 0 barn. Elevene hadde ulik alder og ferdigheter, og kunnskapsnivået var til dels omvendt proposjonalt med alder.

Lærerne behersket ikke romanes, undervisningen foregikk på norsk, og undervisningen ble preget både av begrenset språkbeherskelse, og at elevene hadde andre handlings- og kontekstforståelser enn det skolen, pensum og lærerne forventet. I klasserommet ble de plassert i en rolle som uvitende og mottakere, med en *gaje* som autoritet, mens deres stolthet var knyttet til å kunne sette premissene og beherske omgivelsene når de deltok på en *gaje* arena. De unndro seg dermed lærernes autoritet på utallige måter: ved å forsvinne, ikke «forstå», gjøre arbeidet bevisst galt osv, og dermed vise deres overlegenhet. Dette var en samhandlingsform som var velkjent fra barnehagen, men skolen med en mer regulert og læringsstyrt virksomhet, ga mindre muligheter til å skape felles positivt ladede kommunikasjons- og erfaringsområder, hvor elevene ble motivert for samarbeid. Skolen ble oppfattet som utøver av majori-

tetssamfunnets normer, verdier, regler og kontroll av tid og rom som de forsøkte å unnslipe. Lærerne hadde få muligheter til å etablere respekt, og selv definere hva som skjedde i klasserommet. Foreldrene på sin side underbygget elevens bilde av at lærerne ikke greide jobben sin bra, og var lite fornøyd med at barna ikke lærte mer på skolen.

Lidén beskriver hvordan skolegangen var lite motivert ut fra ønsket om utdanning. At barna ble sendt på skolen var mer et forhandlingskort foreldrene brukte overfor myndighetene. På 1980-tallet var det å imøtekomme kravet del av de pågående forhandlingene overfor Avdeling for sigøynersaker om andre tiltak som f.eks. bolig. Barnas skolegang ble dermed motivert ut fra andre forventninger enn økt kunnskap, og bidro dermed ikke til å utvide elevenes framtidige handlingsrom. Enkeltbarn kunne på sin side være motivert for å gå på skolen, både fordi de likte seg sosialt og for å lære seg å lese og skrive. Underkommunisere egne kulturelle ferdigheter og å beherske majoritetens sosial kompetanse og skoleferdigheter bidro til en positiv opplevelse av skolegangen (Lidén 1990).

Et mer vellykket prosjekt for deltakerne har vært i regi av Nedre Bekkelaget skole som ledd i et EU-støttet Comenius-prosjekt. Rapporten fra undervisningen, hvor en håndfull elever deltok, viser at barna selv var motivert til å delta, så lenge forholdene lå til rette for dem. Tilretteleggingen omfattet et tilbud om at lærerne hentet elevene hjemme, hadde egne opplegg for barna, og fulgte tett opp kontakten med foreldrene (Kongsvik 1996). Etter avslutningen har antall elever som har fått tilpasset opplæring ved skolen, vært svært begrenset, de siste par årene har det vært fra 1 til 3 elever. Skolen har kunnet bygge videre på tillitsforholdet som enkeltlærere har fått til familiene, og på de erfaringer de fikk fra undervisning av romanestående barn. Barna har gått på skolen i vinterhalvåret når familiene ikke reiste.

Innstillingen til skolegang varierer mellom familiene, mest motivert er familiene som står i en mer perifer posisjon innad i sigøynermiljøet, og med mest kontakt med hjelpeapparatet (se f.eks. Engebriksen 1992). Et fåtall barn har gjennomført barneskolen, og bare én har tatt videregående skole.

Danmark

En tilsvarende beskrivelse av roms skolegang finnes fra de særskilte sigøynerklassene i Helsingør. I sin avhandling beskriver Jensen de danske sigøynernes holdninger til og deltakelse på skolen tidlig på 1990-tallet (Jensen 1996). Jensen gjorde deltakende observasjon i klassene, og beskrev elevenes, lærernes og skolemyndighetenes holdninger og praksis. Kommunen hadde spesialklasser for romelever ved 3 skoler, den ene hadde vært drevet i en tiårs periode, de to andre fra begynnelsen av 1990-tallet. Klassene var for elever i alderen 9 – 15 år. De ble plassert i klassene fordi deres skolemotivasjon var lav, og de ble oppfattet som *uunderviselige* – et begrep som ble brukt av lærerne som en begrunnelse for klassene. Halvparten av alle sigøynerelever i

Helsingør gikk i disse klassene. Tilsvarende situasjonen i romanesklassene i Oslo hadde barna stort fravær og møtte lite regelmessig. Mange barn var lite motivert for å lære, og de har vanskelig for å konsentrere seg. Flere avviste skolenormene, og protesterte høylydt på å skulle rette seg etter skolens og lærernes regler.

Jensen kaller sigøynerklassen et *sammenstøtsrom*, - mellom enkeltlæreres engasjement og barn som ikke vil at *gaje* skal fortelle dem om hva de skal lære. Hun ser klassene, som er ressurskrevende, som en måte skolemyndighetene minimaliserer konfliktene på. De opprettholdes både av hensyn til de ordinære klassene, som dermed slipper å forholde seg til de umotiverte elevene, og for å gi en tilpasset opplæring til elevene. I spesialklassene satses det først og fremst på opplæring i dansk og matematikk. En motivasjon for skolene har også vært å sikre at barna oppholder seg på skolen, fordi man antar at dette vil på sikt kunne motivere dem til å sende egne barn på skolen når de blir foreldre. I sigøynerklassene var det flere som møtte opp enn hvis de hadde gått i ordinære klasser. Det var også en del som møtte opp regelmessig, av fri vilje og som ønsket undervisning, men som har såpass store kunnskapshull at de ikke ville greie å følge en vanlig klasse.

Heller ikke for den slaviske romabefolkningen i Helsingør var utdanning del av foreldrekulturen. Normer og verdier mellom skolekulturen og hjemmekulturen var ikke sammenfallende, og barn og foreldre viste motstand mot majoritetssamfunnets regler og autoritet i form av en gjentakende kamp i klasserommet om kontroll over tid og rom. Skolemyndighetene på sin side sanksjonerte ikke foreldrene for brudd på regler og lover f.eks. om barna ikke møtte opp på skolen (Jensen 1996).

I den siste ekspertrapporten fra Europarådets minoritetskomite anbefaler de Danmark å nedlegge sigøynerklassene. Dermed utfordres de danske skolemyndighetene til å håndtere situasjonen på andre måter.

Nettbasert undervisning – opplæringstilbud for de reisende

Prosjektet «Romanifolket - fra barn til voksen» er startet etter ønske fra Taternes Landsforening (tidligere Romanifolkets Landsforening) i Norge. De samarbeider med førskoleutdanningen ved Dronning Mauds Minne og Høgskolen i Sør-Trøndelag, med støtte fra Kommunal- og regionaldepartementet, Utdannings- og Forskningsdepartementet og Barne- og Familiedepartementet. Prosjektet skal utvikle et undervisningsopplegg tilpasset romanifolket, og har to målsettinger: Den første skal bidra til å at tater/romanibarn og foreldre opplever barnehage og skole positivt, bl.a. ved å tilpasse institusjonene til deres livsform. F.eks. prøves det ut PC basert undervisning slik at barna kan kommunisere med skolen og venner når de reiser. Den andre målsettingen handler om å synliggjøre romanifolkets kultur i undervisningen. Det er et mål at

norske barn skal lære om romanifolkets kultur slik de lærer om andre minoritetskulturer.

Enkelte talspersoner for romanifolket er ambivalent til å tilpasse undervisning til foreldrenes reisevirksomhet, og mener dette vil kunne legitimere et dårligere skoletilbud til barna.

Barn og minoritetsrettigheter – behov for mer kunnskap

Minoritetsbarn og forskjeller i livssjanser

Minoritetspolitikken i Norden skal sikre minoritetsbarn like muligheter og aksept for forskjellene som de som del av en minoritet representerer. Alle barn og unge, uten hensyn til deres kulturelle, språklige eller religiøse tilknytning, kjønn, sosiale bakgrunn eller hvor de bor i landet, skal ha mulighet for å skape sin egen identitet og sin egen framtid. Myndighetene har ansvar for at barn får likeverdige tilbud og mulighet for utvikling (se f.eks. St.meld. 15 2000-2001). Barn tilkjennes dermed rettigheter gjennom sin tilhørighet til foreldrenes tradisjoner og felleskap, og til selv, som individer, å velge hva slags betydning denne tilhørigheten skal ha. Oppvekst og sosialisering innebærer nødvendigvis at foreldrenes levekår og livssituasjon, holdninger og verdier har innvirkning på barna, i form av selvforståelse, identifisering, interesser, kompetanse og muligheter. Hva det har å si for enkeltbarn å tilhøre en minoritet vil dermed være forskjellig.

De fleste minoritetene i Norden er godt integrerte i samfunnet, og deler majoritetens standarder for oppvekst og barndom. Minoritetstilhørighet kan gi grunnlag for en dobbelkvalifisering, ved at barn lærer seg flere språk og kan delta i minoritetsfellesskap som styrker deres sosiale nettverk og kulturelle kompetanse. Minoritetsstatusen kan også være knyttet til spenninger, diskriminering og konflikt. Forskning viser til mulige negative konsekvenser når majoritetssamfunnet ikke anerkjenner og benytter seg av den språklige og kulturelle kompetansen til familiene. Dette kan, som vi har sett i litteraturgjennomgangen, føre til «halvspråklighet» (Hansegård 1997), usikkerhet når det gjelder sosial og kulturell tilhørighet (Kvernmo 1999), «tause temaer» når det gjelder egen identitet (Høgmo 1986, Hovland 1996). Det kan føre til at tradisjoner mister status (Niemi 2000, Waara 1996), og at minoritetstilhørighet videreføres først og fremst som «museumsinnslag» og er knyttet til tidligere generasjoners livemåte (Ballo 2005).

De nasjonale minoritetene har en felles historie. De har opp gjennom historien vært stigmatisert og utsatt for majoritetssamfunnets krav om konformitet og tilpasning. Det foregår i dag en etnopolitisk kamp, og refortolkning av historien, og dette har bidratt til at synet på minoritetene har endret seg. Likevel er stigmatiserende forestillinger fortsatt levende, og minoritetsbarn utsettes for mobbing og diskriminerende holdninger (se f.eks. DO 2003). Minoriteter som erfarer manglende anerkjennelse, og oppfatter at kulturelle særtrekk bare kan opprettholdes ved å motsette seg majoritetssamfunnets kontroll, viderefører et «utenforskap» som igjen øker stigmatisering og konflikt. Den foreliggende gjennomgangen av situasjonen for ulike minoriteter antyder at minoritetene som er best integrert, er også de som best kan nyttegjøre seg de vilkår som gis for å opprette egne institusjoner, som barnehage, språkopplæring, medier, og tradisjonelle og digitale former for kulturformidling. Dette bidrar til å sikre barna en verdsett dobbeltkvalifisering.

Kunnskapsgjennomgangen viser at den forskning som er gjort i forhold til barns oppvekst er fragmentert. Det er begrenset med forskning ut over avhandlinger på hovedfags- og dr. gradsnivå. Mye av kunnskapen bygger på enkeltstående rapporter, med begrenset kumulativ effekt. Rapportene og det meste av forskningen er problemorientert, og får bare i begrenset grad fram barns aktørperspektiv og helhetlige situasjon. Det mangler forskning som kan gi innsikt i de ulike livsbetingelsene for minoritetsbefolkningen, nyansene i livsvilkår, og erfaringene til barn som vokser opp med en minoritetstilhørighet.

Minoritetsbarndom

En forskningsinnsats vil være å få komparativ innsikt i hva minoritetstilhørigheten innebærer i praksis for barn, i hvilken grad og på hvilken måte den former familielivet, interesser, vennskap og sosiale fellesskap. Slike studier vil kunne si noe om hvordan barn oppfatter foreldrenes minoritetsstatus, og i hvilke sammenhenger den gjøres relevant i deres egen hverdag. Er tilhørigheten styrende eller perifer, bestemmer de selv hva den skal bety og når, eller er den besværlig, tilskrevet av familien eller storsamfunnet? Betyr den ekstra ressurser når det gjelder sosial og kulturell kapital, eller virker den tvert i mot begrensende for valg, utdanningsmuligheter og sosial og kulturell integrering? I denne sammenhengen kan det være viktig å få fram hva majoritetssamfunnets tidligere nedvurdering av kulturbakgrunnen, og de opplevelsene tidligere generasjoner har vært utsatt for, betyr for barn i dag. Hva betyr det for nye generasjoner at de eldre har levd med stigma, skamfølelse (se for eksempel Fodstad (1999) når det gjelder sterilisering) eller trauma? Det har for eksempel vært vist liten oppmerksomhet når det gjelder romabefolkningens holocaust, eller senere flukt- og krigstraumer (jamfør Olgac 1998).

Minoritetsbakgrunn har for de fleste fått mindre å si for yrkestilknytning og levemåte. Den assimilering som umerkelig har foregått gjennom utdanning

og velferdsordninger har ført til at kulturtradisjoner og -tilhørighet blir mer bevisst valg enn et imperativ. Et relevant forskningstema er likevel å skaffe til veie kunnskap om levekårene til minoritetsbefolkningen, om disse reproduseres eller endres fra en generasjon til den neste, eventuelt hvilke faktorer som bidrar særlig til dette, og hvorfor. Slike studier vil kunne få fram variasjoner innad og mellom gruppene, og peke på særlige mekanismer og satsningsfelter for å bedre barnas levekår.

Problemdefinert forskning når det gjelder barn og unges oppvekstvilkår vil kunne belyse særlige utfordringer som for eksempel helsesituasjon, rusbruk eller likestilling vs sosial kontroll som begrenser unge jenters handlingsmuligheter. Et aktuelt forskningsfelt er studier som kan bidra til kompetanseutvikling innenfor barnevernet for å ivareta minoritetsbarns beste når de opplever omsorgssvikt.

Minoritetsstatus sikres gjennom internasjonale konvensjoner, og nedfelles i nasjonalt regelverk og lover. Forskning vil kunne belyse om *myndighetene* følger opp lovbrudd, for eksempel når det gjelder skoleplikt, eller om de følger opp sine forpliktelser når det gjelder å igangsette nødvendige tiltak for eksempel mot diskriminering, tilpasset undervisning, støtte til kulturtiltak o.l. Tilsvarende blikk må rettes mot *foreldre*, og måten de ivaretar foreldresvaret og barns beste på i henhold til barnekonvensjonen, så vel som om de får oppfylt minoritetsrettigheter i praksis når det gjelder å videreføre kulturtradisjoner og livsform¹⁷. Dette feltet reiser spørsmål om hva slags forhandlingsformer og tillitsrelasjoner som er fruktbare for å oppfylle forpliktelsene både foreldre og myndigheter har for å ivareta barns beste. Barnerettigheter og minoritetsrettigheter antyder et mulig spenningsforhold som kan tvinge fram diskusjoner om prioriteringer og hierarki mellom ulike internasjonale konvensjoner.

Språkopplæring og utdanningstilbud

Språkopplæring og organisering av undervisningstilbud er det området hvor det finnes mest forskning og utredninger. Likevel er det behov for mer forskning og kunnskapsheving også her for å bedre opplæringstilbudet for minoritetsbarn. For eksempel er både kvensk og romani chib hovedsakelig muntlige språk, og det foreligger begrenset undervisningsmateriale for undervisning både i og på disse språkene. Det foreligger f. eks. ikke i dag ordbok eller grammatikk i kvensk.

17. SMED (Senter mot etnisk diskriminering) har vært inne i flere saker der dette er aktuelle temaer i forhold til roms skolegang, der minoritetsrettighetene knyttet til foreldrenes levemåte avvises. SMED mener å finne diskriminerende holdninger som begrenser mulighetene for å bygge opp et gjensidig tillitsforhold.

Litteraturgjennomgangen viser at det finnes noe forskning om opplæring i minoritetsspråk som ikke lenger er elevenes hverdagspråk. Her antydes det at motivasjon og innlæring henger sammen med etnopolitiske bevissthet. Dette er et tema som er aktuelt å følge opp. Er det mangelfulle undervisningsopplegg eller andre faktorer som fører til at elever slutter eller ikke velger minoritetsspråkundervisningen? Begrenser eller fremmer en slik opplæring barnas utdanningsmuligheter? Språk er nær knyttet til identitet, hvordan språkskiller henger sammen med generasjonsskiller, og hva dette betyr for etnopolitiske mobiliseringer, vil kunne være et annet aktuelt tema å forske videre på.

Det etterlyses også undervisningsopplegg og læringsmateriell for å gi oppdaterte framstillinger av de nasjonale minoritetene. Dette reiser spørsmål om representasjon og formidling, hvilke fortolkninger og trekk ved historien som skal vektlegges, og hvem som skal innvirke på disse valgene.

Parallelt med undervisningsopplegg vil det være nødvendig å styrke lærerkompetansen. Dette innebærer utdanningstilbud for minoritetsspråklærere, så vel som tiltak for å øke allmennlæreres kunnskap når det gjelder nasjonale minoriteter. I lokalsamfunn der minoritetstilhørigheten er «avslepet», «delvis» eller historisk orientert, vil skolen innta en særlig viktig rolle som kulturformidler. Skolen er også et viktig sted for å kunne styrke elevers minoritetsbakgrunn, f.eks. gjelder dette barn på Finnskogen, der skolene har laget prosjekt-opplegg som gir elevene en utvidet perspektiv på lokalhistorien.

Et tema som har vært reist når det gjelder elever med reisende foreldre er om undervisningen kan tilpasses deres årssyklus. Dette bør eventuelt følges opp med forskning om hva dette innebærer for elevenes skolegang.

Når det gjelder minoritetsbarn med liten eller ingen skolegang, bør erfaringer som gjøres med rammebetingelser for vellykkede opplegg systematiseres og videreformidles.

Identitetskonstruksjon og formidling

Tradisjoner skapes gjennom å ha et reflektert forhold til fortiden. Kultur og tradisjon er sosiale konstruksjoner, og i forandring. Et slående eksempel er hvordan det tyske mindretall har refortolket sin kulturelle bakgrunn i etterkant av 2. verdenskrig. Et annet eksempel er romanifolkets forhandlinger om framstillingen av taterne i det nye Glomdalsmuseet. Et tilsvarende eksempel er planene om et eget museum for romafolket i Malmø, som foreløpig er lagt på is fordi organisasjonene ikke kan enes om hvordan de skal være representert.

Den nasjonale minoritetsstatus er knyttet til kulturformidling, og for flere av minoritetene har den offisielle anerkjennelsen ført til økt satsning på museer.

Kventunet i Porsanger, det nye Glomdalsmuseet, Finnskogtunet/Gruetunet og et jødisk museum. Museene vil inngå i minoritetsgruppens etnopolitiske arbeid på litt forskjellig måte, for noen vil situasjonen være at gammeldagse

tradisjoner har mistet sin aktualitet, og ender i stedet opp som museum-sinnslag. Museet blir et viktig åsted og samlingssted for kulturformidlende aktiviteter, særlig for skoler og organisasjoner, men også for foreldres formidling av tradisjons- og slektstilhørighet overfor sine barn. En litt annen situasjon er det for jødene, der familien, religiøse og sosiale fora er fortsatt levende kulturbærende fellesskap. Det jødiske museet er derfor først og fremst rettet mot majoritetsbefolkningen, for å formidle kunnskap om de norske jødernes historie, som bidrag til å anerkjenne minoritetsgruppen og motvirke diskriminering. For romabefolkningen både i Sverige og Norge er mulighetene for å skape levende kultursentra hvor de kan samles, aktuelle prosjekter. I Stockholm har de åpnet et slikt senter, i Norge står dette høyt på listen som rom forhandler med myndighetene om.

Kulturforskning som belyser kulturarbeidets plass i de etnopolitiske prosessene innenfor og på tvers av de nasjonale minoritetene, vil kunne gi viktig innsikt i hvordan tradisjoner refortolkes, og hvordan barn og barndom inngår i dette.

I tillegg til skolen og museer er også lokale kunstnere viktige formidlere overfor barn. For eksempel betyr Sinnika Langeland, lokale folketoner spilt på kantele, og Åsta Holths litteratur mye for hvordan barn på Finnskogen oppfatter Finnskogen som noe spesielt og annerledes. Gode rammer for lokal kulturformidling, f.eks. i regi av Den kulturelle skolesekken, vil være aktuelt å kartlegge.

Ungdom lever mellom tradisjon og modernitet, med mange identifiseringer, der minoritetstilhørighet bare er en av flere. Å se integrasjonsprosesser som aktiv og åpne, der familiebakgrunn og lokal forankring knyttes sammen med globale strømninger og ungdomskultur, kan være et viktig grep og korrektiv til kulturpolitikken, slik at minoritetskulturen får utviklingsmuligheter i samsvar med det som foregår i et moderne samfunn.

Barn og unges medborgerskap

I forskning om makt og demokrati har forholdet mellom myndigheter og sivilsamfunn først og fremst dreid seg om organisasjonenes påvirkningsmuligheter på offentlig politikk (se f.eks. NOU 2003:19). Mindre interesse er vist den påvirkning som staten har overfor organisasjonene, bl.a. i form av statlig bevilgningspolitikk. Dette er relevant for hvordan internasjonale konvensjoner i regi av nasjonale myndigheter skal ivareta gjennomføringen av minoritetspolitikk. Minoritetsgruppene forventes å organisere seg, og det er disse organisasjonene som skal stå for kontakt og motta øremerkede bevilgninger fra staten, noe som har ført til nye organisasjoner og grupperinger (se for eksempel Halvorsen 2002, Nordberg 2003).

Når fokus er barn og unge vil det være nødvendig å spørre hvilken rolle organisasjonene gis når det gjelder å virke *integrerende* mellom medlemmer,

minoritetsgrupper og majoritetssamfunnet, å *fremme saker* for grupper og enkeltpersoner, eller *iverksette tiltak*, f.eks. språkopplæring, barnehagetilbud eller informasjonsarbeid overfor skoleelever. Det ville være interessant å gå nærmere inn på hvilke rammer dette setter for tiltakene.

I de senere år har det vært en økende bevissthet om barns medborgerskap. Medborgerskap omfatter både rettigheter og plikter, ressurser, deltakelse og identitet. Et aktuelt tema er hvordan barns minoritetsstatus former disse aspektene ved medborgerskap. Har denne tilknytningen betydning i det hele tatt? Gir status som nasjonal minoritet økt tilgang på ressurser, og på sosial og kulturell kapital? Hva betyr minoritetstilhørigheten for deres nasjonale medborgerskapsforståelse? Betyr minoritetsstatus noe for internasjonalt engasjement? F.eks. har ungdomsorganisasjonen til det tyske mindretall i Danmark rekruttert ledende personer til europeiske ungdoms- og minoritetspolitiske fora. Arild Hovlands studie av samisk ungdom antyder et positivt svar når det gjelder etnopolitisk engasjement og internasjonal orientering hos mange av ungdommene han studerte. Finnes det tilsvarende tendenser når det gjelder andre minoritetsungdom, og hvordan kan man eventuelt forklare dette? Eller er etnopolitiske virksomheten knyttet til et generasjonsskille, hva betyr dette eventuelt for den unge generasjonen?

Den sterke likhetstankegangen som har preget de nordiske velferdssamfunnene har bidratt til å legitimere assimileringspolitikken som er blitt ført. Bidrar denne fortsatt til å forme velferdstiltak og politikken overfor minoritetene? Hvis likhet – i betydning likeartethet – betraktes som forutsetningen for fellesskap, hva innebærer det for barns identitetsforvaltning, sosial samhandling og kulturell integrasjon?

Den siste *Makt- og demokratiutredningen* har pekt på hvordan rettighetspolitikken utfordrer demokratiet på ulike måter. Minoritetspolitikken er i stor grad rettighetsorientert. Et aktuelt spørsmål i kjølvannet av det er hva betyr det å tilkjenne rettigheter på gruppenivå for minoritetenes identifisering med majoritetssamfunnet, og omvendt. Eller betyr minoritetsrettigheter tvert i mot at individers rettsstilling styrkes på bekostning av fellesskapene? Tidligere er det påpekt hvordan barns rettigheter er en forståelsesramme som brukes både av organisasjoner og myndigheter for å vurdere aktuelle tiltak overfor barn og unge. Hvordan kan rettighetstenkning når det gjelder oppvekst som del av nasjonal minoritet belyse mer allmenne dilemmaer når det gjelder demokratiets stilling i dag.

Et siste område for innsats og forskning er knyttet til diskriminering og rasisme. I dag vet vi lite omfang av diskriminering overfor barn og unge med nasjonal minoritetsbakgrunn, og på hvilke måter dette foregår. Er det slik at det foregår på subtile måter som bidrar til at allmennheten ikke oppfatter dette som et problem? Et satsningsfelt vil derfor være å få mer kunnskap om hvilke former for diskriminering foregår, og hva som bidrar til at dette kan fortsette.

Litteratur

- ACFC/SR (2001) 001 Report submitted by Norway pursuant to article 25, paragraph 1 of the framework convention for the protection of national minorities
- ACFC/SR (2001) 003 Report submitted by Sweden pursuant to article 25, paragraph 1 of the framework convention for the protection of national minorities
- ACFC/SR/II (2004) 004 Report submitted by Denmark pursuant to article 25, paragraph 1 of the framework convention for the protection of national minorities
- ACFC/SR/II (2004) 012 E Report submitted by Finland pursuant to article 25, paragraph 1 of the framework convention for the protection of national minorities
- ACFC/INF/OP (2000) Advisory Committee on the Framework Convention for the protection of national minorities. First opinion on Finland adopted on 22 September 2000
- ACFC/INF/OP/II (2004) 005 Advisory Committee on the Framework Convention for the protection of national minorities. Second opinion on Denmark adopted on 09 December 2004.
- Aftenposten 13/7 2004: *Barnevernet slår alarm*
- Aftenposten 15/7 2004: *Grov systemsvikt*
- Agerup, Jens Lasse (1991) *Redder du barnet, redder du slekten. Teori og praksis i Omstreifer-misjonens omsorgsarbeid for barn og voksne (1900-1960)*. Hovedoppgave i historie. Oslo: Universitetet i Oslo
- Alba, Richard og Victor Nee (2003) *Remaking the American mainstream: assimilation and contemporary immigration*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press
- Almelund, Christina. 1981. *Zigenare i Tensta-Rinkeby: beskrivning av familjepedagogverksamheten blant zigenare bosatte inom socialdistrikten 16 och 18*. Stockholm
- Arnstberg, Karl-Olov (1998) *Svenskar och zigenare. En etnologisk studie av samspelet över en kulturell gräns*. Stockholm: Carlsson
- Bay, Torbjørg (2002) *Før det er for sent: Sigøynernes livsbetingelser i Norge*. Oslo: Høgskolen i Oslo.
- Ballo, Astrid (2005) Om kvenske barn og unge. Notat
- Bjerkan, Lise og Linda Dyrliid (2000) Stolthet og stigma. Fortellinger om det å være tater i dag. I Bjørn Hvinden (red.). *Romanifolket og det norske samfunnet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Brochmann, Grete (2002) Statsborgerskap, medborgerskap og tilhørighet. I grete Brochmann et al. *Sand i maskineriet. Makt og demokrati i det flerkulturelle Norge*. Oslo: Gyldendal akademiske
- Bryld, Tine (1998) *I den beste mening*. København: Atuakkiorfik.
- Byholt et al. (2000) *Fremmed i eget land. Om en rom-familie i Norge*. Studentoppgave, avd. For økonomi, kommunal- og sosialfag. Oslo: Høgskolen i Oslo
- Cohen, Katrine (2005) Samtale om barn og unge i det mosaiske trossamfunn
- Dyrliid, Linda og Lise Bjerkan (1999) Om likhet, likeverd og annerledeshet. Et antropologisk blikk på taternes livshistorier. Sosialantropologisk institutt. Trondheim: NTNU.

- DO: Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO) (2004) *Diskriminering av romer i Sverige*. Stockholm: Ombudsmannen mot etnisk diskriminering
- Ds. 1997:49. *Romer i Sverige – tillsammans i förändring*
- Enevig, Anders (1969) *Sigøjnere i Danmark*. København: Fremad
- Engebriksen, Ada (1992) Om stigma og sigøjnere i Norge. I Long Litt Woon (red.). *Felleskap til besvær? Om nyere innvandring til Norge*. Oslo: Universitetsforlaget
- Engebriksen, Ada (2005) Ikke minnes, ikke glemmes – de dodes spro blant rom sigøjnere. *Fortidsvern* nr 1
- Engen, Thor Ola (red.) (2002). *Kulturell identitet og regional utvikling. Rapport fra en forskningskonferanse*. Rapport 8. Hamar: Høgskolen i Hedmark.
- Engen, Thor Ola (2003) *Ein stad skal dei så sin rug. Bidrag til et forskningsprogram om skogfinsk kultur og den regionale innlandskulturen i Skandinavia*. Oppdragsrapport nr 2. Hamar: Høgskolen i Hedmark
- Eriksen, Knut Einar og Einar Niemi (1981) *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940* Oslo: Universitetsforlaget
- Etzler, Allan (1944) *Zigenere och deras avkomlinger i Sverige. Historie och språk*. Uppsala : Almquist & Wiksell
- Fauske, Halvord og Tormod Øia (2003). *Oppvekst i Norge*. Oslo: Abstrakt forlag
- Feinberg, Julie (2005) Samtale om oppvekstsituasjonen til barn knyttet til det mosaiske trosamfunn
- Flekstad, Kaspar (1949) *Omstreifere og sigøjnere: Studier over fantefolkets opprinnelse*. Oslo: Aschehoug
- Fodstad, Hjørdis (2000) Erfaringer fra tvangssterilisering og andre tap. I Bjørn Hvinden (red.). *Romanifolket og det norske samfunnet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Gotaas, Thor (2000) Taterne. Livskampen og eventyret. Oslo: Andresen og Butenschøn
- Goldstein-Kyaga, Katrin. 1990. *Rituell rehet bland zigenare i Sverige*. Tumba: Innvandrarminnetsarkivet
- Gustafsson, Inga (1971) *Studier i en minoritetsgrupps strävan att bevara sin kulturella autonomi*. Stockholms stads og pedagogiska institutionens försöksprojekt för Stockholms zigenarbefolknings rehabilitering. Rapport nr 9. Stockholm stad.
- Halvorsen, Rune (2000) Etnisk mobilisering i en brytningstid. I Bjørn Hvinden (red.). *Romanifolket og det norske samfunnet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Halvorsen, Rune (2002) *The paradox of self-organisation among disadvantaged people: a study of marginal citizenship*. Avhandling (dr. polit.). Trondheim: NTNU
- Hanisch, Ted (1976) *Om sigøynerspørsmålet. En undersøkelse av bakgrunnen for sosial konfrontasjon*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning
- Hannikainen, Lauri and Sia Spiliopoulou Åkemark (2003): The Non-Autonomous Minority Groups in the Nordic Countries. I Archer, Clive and Pertti Joenniemi (eds): *The Nordic Peace*. Aldershot: Ashgare
- Hansegård, Nils-Erik (1988) *Språken i det Norrbottensfinska området*. Arbeidsrapport 3:1988: Lærerutbildningarna. Högskolen i Luleå.
- Hansegård, Nils-Erik (1997) En återblick på begreppet halvspråklighet. I Westergren, Eva og Hans Åhl (red.) *Mer än ett språk. En antologi om två och trespråkligheten i Norra Sverige*. Stockholm: Nordsteds
- Harck, Sten (2000) *Nationale mindretal i europæisk perspektiv. En analyse af Europarådets Rammekonvensjon om beskyttelse av nationale mindretal*. København: Jurist og Økonomiforbundets Forlag
- Hazell, Bo (2002) *Resandefolket. Från tattare till traveller*. Stockholm: Ordfront.
- Herberts, Kjell (1991) *Tolv tvåspråkliga familjer*. Åbo: Institutet för finlandsvensk samhällsforskning
- Hovland, Aril (1996) *Moderne urfolk. Samisk ungdom i bevegelse*. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag/NOVA

- Hvinden, Bjørn (2000) Forord og Innledning. Fra fordømmelse til respekt og verdighet. I Bjørn Hvinden (red.). *Romanifolket og det norske samfunnet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hyltenstam, Kenneth (1997) *Diskussion om begreppen språk och dialekt – med resonemang om meänkielis status som eget språk*. Vedlegg til Minoritetsspråkkomiteens slutbetänkande.
- Hyltenstam, Kenneth (1999) Begreppen språk och dialekt. Meänkielis utveckling till eget språk. I Hyltenstam (red.): *Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråkperspektiv*. Lund: Studentlitteratur
- Hyltenstam, Kenneth (2003). *Kvenskans status*. Rapport f r Kommunal- og regionaldepartementet och Kultur- og kirke departementet i Norge. www. Odin.dep.no
- Haave, Bjørn (2000) Sterilisering av tater – kirurgi på «rasemessig» grunnlag? I Bjørn Hvinden (red.). *Romanifolket og det norske samfunnet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Invandrarverket (1996) Romer i Sverige. Situationsbeskrivning. Stockholm: Invandrarverket
- Iverstam, Inrid (1978) *Socialt arbete med zigenare: erfarenheter av sociala insatser bland zigenare: rapport från sektionen för zigenarfrågor*. Stockholm: Stockholms socialförvaltning
- Jensen, Heidi (1996) *Kulturelle kamæleoner i den kommunale orden. Et studie af sigøjnere og danskere i en dansk provinsby*. Specialeavhandling. Insitut for antropologi. København: Universitetet i København
- Jernström E. og Henning Johansson. (1997) *Kulturen som språngbräda*. Lund: Studentlitteratur
- Kaminski, I-M. 1980. *The state of ambiguity. Studies of gipsy refugees*. Anthropological research. Göteborg. Universitetet i Göteborg.
- Kieri, Gunnar (1976) *Av deg blir det ingenting*. Stockholm: Arbetarkultur
- Kongsvik, Hans Olav (red.) (1997) *Rom prosjektet Nedre Bekkelaget skole. Tilpasset undervisning for sigøynerbarn i Oslo i samarbeid med deres foreldre*. Oslo: Nedre Bekkelaget skole/OsloKommune
- Kvernmo, Siv Eli (1999) *North Norwegian Adolescents in a multiethnic Context. A study of emotional and behavioural problems, ethnic identity and acculturation attitudes in Sami, Kven and Norwegian adolescents*. Department of Child and Adolescent Psychiatry, Faculty of Medicine. Tromsø: University of Tromsø
- Kül, Jørgen (2003) Schleswig/Slesvig and the Minority Question. I Archer, Clive and Pertti Joenniemi (eds): *The Nordic Peace*. Aldershot: Ashgate
- Lidén, Hilde (1990) Vokse opp som sigøyner i Norge. Sosialisering i en etnisk minoritetsgruppe. Magistergradsoppgave. Institutt og museum for antropologi. Oslo: Universitetet i Oslo
- Lindbach, Kaisa Maliniemi (2005) *Kvensk som nasjonal minoritet*. Rapport. Tromsø: Universitetet i Tromsø
- Lindholm, Gunborg (1995) *Vägarnas folk. De resande och deras livsvärld*. Dr. gradsavhandling. Göteborg: Göteborgs universitet
- Lundgren, Gunilla (1999) Hur man misslyckas som lärare - men får vänner för livet. I *KRUT* nr 92-93: 54-71
- Lyck, Lise (2003): Greenland and the Challenges for the Danish Realm. I Archer, Clive and Pertti Joenniemi (eds): *The Nordic Peace*. Aldershot: Ashgate
- Marvik, Ellen Marie (1983) «Et merke ble satt på personer og slekter»: Om taterne i Norge. Hovedoppgave i sosialantropologi. Oslo: Universitetet i Oslo
- Marvik, Ellen Marie (1991) Situasjonen for omstreiferne etter avviklingen av Norsk misjon blant hjemløses engasjement og overføringen av ansvaret til kommunene. Oslo: Sosialdepartementet
- Megard, BjørnOlav (1999) *Kvener og finskætta. En undersøkelse av betegnelsen «kvener» og «etterkommere etter finske innvandrere» i politisk diskurs og i utformingen av identitetstilknytning*. Hovedfagsoppgave, Institutt og museum for antropologi. Oslo: Universitetet i Oslo
- Mendelsohn, Oskar (1992) *Jødene i Norge. Historien om en minoritet*. Oslo: Universitetsforlaget

- Moe, Tor Lande (1975) *Omstrefande grupper i Noreg: deira familiestruktur, handverk, handel og tenester, især i det 19-ande og 20-ande århundret*. Avhandling (magistergrad). Oslo: Universitetet i Oslo
- Montesino, Norma (2002) *Zigenarfrågan. Intervention och romantik*. Lund : Lunds Universitet, Socialhögskolan
- Niemi, Mikael. (2000). *Populärmusik från Vittula*. Norsk utgave 2002 Oslo: Pax forlag
- Nilsson, Tobias (2002) *Mediemytiska romer. Mediekonstruktionen av romer i nyhetstidningar 1962-2002*. Södertörns högskola, Journalistik och multimedia.
- Nordberg, Camilla (2003). *Mot modernt kulturellt medborgerskap? Finländska romer i brytningstid*. Sosiologi i dag. Årgang 33. nr 4. (27-53).
- Norges forskningsråd. (1992) Evaluering av forskningsprogrammet samisk og kvensk språk, historie og kultur. Oslo NFR
- Norges forskningsråd. (1996) Kvensk forskning i Norge. Rapport fra ei arbeidsgruppe. Oslo: NFR
- Nyman-Kurkiala (1996) *Ung och finlandsvensk*. Åbo: Institutet för finlandsvensk samhällsforskning
- Olgac, Christina Rodell (1998) «Vi är rädda att förlora våra barn». *Romska barn i Norden och Barnkonventionen*. Stockholm: Rädda Barnen
- Olgac, Christina Rodell (1999) Skolan och de romska elevena – viktig kunnskap i snart trettioårig avhandling. I *KRUT* nr 92-93: 72-83.
- Paunonen, H. (1991) Till en ny inndeling av de finska dialekterna. *Fenno-ugrica suecua*, 10: 70-95.
- Pekkari, Karl (1997) Meänkieli som hemspråk i skolan gjennom åren. I Westergren, Eva og Hans Åhl (red.) *Mer än ett språk. En antologi om två och trespråkligheten i Norra Sverige*. Stockholm: Nordsteds
- Pedersen, Karen Margrethe (1986) *Mødet mellom sprogene i den danske-tyske grænseregion. En-, to oog flersproglige børn i Sønderjylland*. Aabenrå: Institut for grænseregionsforskning.
- Pedersen, Karen Margrethe (1988) Second language learners in the German minority in Denmark. In *Bilingualism and the Individual. Copenhagen Studies in Bilingualism*. Vol 4 Multilingual Matters, Clevedon 1-13
- Pedersen, Karen Margrethe (2000) *Dansk sprog i Sydslesvig*. Bind 1 og 2. Aabenrå: Institut for grænseregionsforskning
- Pedersen, Karen Margrethe (2005a) Realiteter og rettigheter inden for sprog og identitet i det danske og det tyske mindretal før og efter København-Bonn Erklæringene i 1955. I J.Kühl (red.) *København-Bonn Erklæringene 1955-2005. De danske mindretalserklæringers baggrund, tilblivelse og virkning*. Aabenraa, 2005
- Pedersen, Karen Margrethe (2005b) Languages and Identities in the National Minorities in the Danish-German Border Region and in the Bonn-Copenhagen Declarations. J.Kühl & M. Weller (eds.) *Minority Policy in Action: The Bonn-Copenhagen Declarations in a European Context 1955-2005*. Aabenraa, 2005.
- Pettersen, Karen-Sofie (1997) *En kvalitativ studie av tiltak rettet mot barn av tatere i perioden 1914-1986*. Hovedoppgave i sosiologi. Institutt for sosiologi og statsvitenskap, NTNU. Trondheim: NTNU
- Pettersen, Karen-Sofie (1999) *Forholdet mellom norsk misjon for hjemløse og sentrale myndigheter på området barnevern*. Institutt for sosiologi og statsvitenskap. Trondheim: NTNU
- Pettersen, Karen-Sofie (2000) For barnas skyld? Ideologi og praksis i tiltakene rettet mot taterne barn. I Bjørn Hvinden (red.). *Romanifolket og det norske samfunnet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Pettersen, Karen-Sofie (2005) *Tatere og misjonen. Mangfold, makt og motstand*. Rapport 2. Oslo: NOVA

- Popoola, Margareta (1984) *En studie i utomnordiska zigeniska flyktingars möte med socialtjänsten i Lund och Malmö*. Lund: Lunds flyktingmottagning
- Popoola, Margareta (1998) *Det sociala spelet om Romano Platso*. Dr. gr. avhandling. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet
- Popoola, Margareta (1999) *En grundskola för alla – en pilotstudie om attityder til utbildning hos en grupp romska barn och föräldrar i Malmö*. Stockholm: Rädda barnen
- Reybekiel, Bebs (1989) *Att höra hemma i tre världar. Finsk-zigeniska barns uppväxtvillkor i Sverige och Finland*. Stockholm: Socialstyrelsen
- Roman, Henry (1993) *Folkhemmet och det hemlösa folket: om svensk zigenarpolitik 1954-1969*. - Uppsala: Centrum för multietnisk forskning
- Ryymän, Teemu (2003). *De nordligste finner: fremstillingen av kvenene i den finske litterære offentligheten 1800-1939*. Avhandling (dr. art.). Institutt for historie, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Rønmark, Walter og Joel Wikström (1980) *Tvåspråkighet i Tornedalen: sammanfattning och diskussion*. Umeå : Umeå Universitetet
- Sandvik, Anne Berit. (1999) *Kampen om barna. Personer av taterslekts erfaringer fra barne- og skolehjem*. K-serien nr 1. Institutt for kriminologi. Universitetet i oslo. Oslo: Universitetet i Oslo
- Sandvik, Anne Berit (2000) Å være tater i barne- og skolehjem. I Bjørn Hvinden (red.). *Romanifolket og det norske samfunnet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Schlüter, Ragnhild (1982) *Trekk ved den norske sigøynergruppens strategier for å bevare etnisk identitet og kulturell autonomi, med fokus på skolen som interaksjonsfelt. Mellomfagsoppgave i sosialantropologi*. Oslo: Universitetet i Oslo
- Schlüter, Ragnhild (1990) *De reisende: en glemte minoritet*. Levanger: Høgskolen i Levanger
- Schlüter, Ragnhild (1993) *De reisende: en norsk minoritets historie og kultur*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Selvhjelp for innvandrere og flyktninger (SEIF) (2004) *En plass i samfunnet – også for meg*. Rapport. Oslo: SEIF
- Selvhjelp for innvandrere og flyktninger (SEIF) (2005) *En plass i samfunnet – også for meg*. Rapport.
- Seppola, Bjørnar (1996) *Norsk skolepolitikk overfor kvenene 1720-1996*. Hovedoppgave i finsk språk. Tromsø: Universitetet i Tromsø
- Skolverket (1999). *Romer og den svenska skolan*. Rapport. www.skolverket.se/publikationer
- Skjær Ulvik, Oddbjørg (2005). *Fosterfamilie som seinmoderne omsorgsarrangement. En kulturpsykologisk studie av fosterbarn og forsterforeldrenes fortellinger*. Psykologisk institutt, Det samfunnsvitenskapelige fakultet. Oslo: Universitetet i Oslo
- Sjöwall, Johanna (2000) *Romer, rasism og minoritetspolitikk*. Malmö högskola. IMER
- Smith, Lucy og Peter Lødrup (1993) *Barn og foreldre. Forholdet mellom barn og foreldre etter barneloven av 1981*. Oslo
- Smith, Lucy (2004) *Barnerett og foreldrerett*. I Njål Høstmælingen (red) *Hijab i Norge. Trussel eller menneskerett?* Oslo: Abstrakt forlag
- Social- og Helsevårdsministeriet. 2004. *Romerna i Finland*. Helsingfors: Social- og Helsevårdsministeriet
- Socialstyrelsen (1991) *Socialt arbeid blant Zigenare*. Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialstyrelsen (1993) *Socialtjänstens insatser för finska barn i Sverige*. Rapport från Socialstyrelsen. Stockholm: Socialdepartementet, Social och hälsovårdsministeriet
- Stenius, Henrik (2003) *The Language Issue in Finland*. I Archer, Clive and Pertti Joenniemi (eds): *The Nordic Peace*. Aldershot: Ashgate
- St. meld. Nr 15 (2000-2001) *Nasjonale minoriteter i Noreg - Om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogfinnar*
- St. meld. Nr 49 (2003-2004) *Mangfold gjennom inkludering og deltakelse. Ansvar og frihet*.

- Svanberg, Ingvar (red.) (1987) *I samhällets utkanter. Om «tattere» i Sverige*. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Svensson, Birgitta (1993) *Bortom all ära och redlighet. Tatternas spel med rättvisan*. Mor-diska Museets handlingar. Nr 114. Stockholm: Nordiska museet.
- Svonni, Mikael (1997) Att lära sig samiska – ett minoritetsspråk. Vilken roll har skolen. I Westergren, Eva og Hans Åhl (red.) *Mer än ett språk. En antologi om två och trespråklig-heten i Norra Sverige*. Stockholm: Nordsteds
- Søndergaard, Bent (1988) *Fra tysk børnehave til tysk eller dansk skole – myte og realitet*. Aa-benraa: Institut for Grænseregionsforskning
- Tillhagen, C-H. (1965) *Zigenerna i Sverige*. Stockholm: Natur och kultur.
- Thorsen, Kirsten og Ruth Toverud. (2002) *Kulturpsykologi: bevegelser i livsløp*. Oslo: Univer-sitetsforlaget
- Togeby, Lise (2002) *Grønlandere i Danmark*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag
- Toverud, Ruth (2002) Våre helstøpte og mangfoldige selv. I Thorsen, Kirsten og Ruth Tove-rud. (2002) *Kulturpsykologi: bevegelser i livsløp*. Oslo: Universitetsforlaget
- Trankell, Ingrid (1968) *Problems of the Swedish Gypsies*. Oslo: Universitetsforlaget
- Tranøy, Joar. (1988) *En særomsorg blir til : om gjenopptakelsen av Eilert Sundts arbeid for omstreiferne*. Oslo: Universitetet i Oslo
- Waara, Peter (1996) *Ungdom i Gränsland*. Umeå: Borea Förlag
- Wande, Erling (1982) *Tornedalsfinskan och dess särdrag*. I Finska språket i Sverige. Finska språket i Tornedalen. Föreningen Norden. Kulturfondet för Sverige og Finland. Finnkirja.
- Wedin, Maud (red.) (2001) *Det skogfinska kulturarvet*. FINNSAM. Falun: Finnbygdens Förlag
- Wikstrøm, Joel (1989) *Något om akademiska studier*. Umeå: Pedagogiska inst., Umeå universi-tet

Institutt for samfunnsforskning

Rapport 2005:7

<i>Forfatter/Author</i> Hilde Lidén
<i>Tittel/Title</i> Barn og unge fra nasjonale minoriteter En nordisk kunnskapsoversikt
<i>Sammendrag</i> Status som nasjonale minoriteter har blitt gitt til minoritetsgrupper som historisk har en tilknytning til landet. Anerkjennelsen kommer delvis som oppreisning for tidligere assimileringsspress, overgrep og diskriminering. Minoritetsgruppene gis en legitim rett til å vedlikeholde eget språk, religion og kultur, og forskjellene de representerer skal møtes med likeverd og respekt. I Norge regnes samer, kvener, skogfinner, jøder, romani-folket (taterne) og rom (sigøynere) som nasjonale minoriteter. I Sverige har samer, tornedalinger, svenskfinner, jøder og roma (sigøynere og taterne) status som nasjonal minoritet. I Finland har samer, finlandsvensker, jøder, romani (sigøynere), gammelrusere og tartarer status som nasjonal minoritet. I Danmark har bare det tyske mindretall i Sønderjylland nasjonal minoritetsstatus. Personer som tilskriver seg medlemskap til de ulike nasjonale minoritetene i Norden lever under svært forskjellige vilkår og livsbetingelser. De fleste kjennetegnes av å være godt integrert, med få konfliktlinjer overfor majoritetssamfunnet. Deres minoritetstilhørighet innebærer gjerne en dobbeltkvalifisering, der kompetanse innen majoritetssamfunnet er en betingelse for en vellykket minoritetstilpasning. Det er imidlertid minoritetsgrupper som fortsatt lever med en marginalisert tilpasning og rasistiske holdninger fra majoritetssamfunnet. De minst integrerte, som f.eks. rom, er også de som opplever størst ambivalens og motvilje når det gjelder deres rett til å videreføre kulturelle tradisjoner. Kunnskapsgjennomgangen viser at den forskning som er gjort i forhold til barns oppvekst er fragmentert. Den foreliggende forskningen omfatter først og fremst tospråklighet og språkopplæring, hvor dette var et særlig aktuelt tema et par tiår tilbake. Det finnes også noe forskning og rapporter knyttet til minoritetsbarns skolegang. Det er gjort lite forskning ut over avhandlinger på hovedfags- og dr. gradsnivå. Mye av kunnskapen bygger på enkeltstående rapporter, med begrenset kumulativ effekt. Rapportene og det meste av forskningen er problemorientert, og får bare i begrenset grad fram barns aktørperspektiv og helhetlige situasjon. Det mangler forskning som kan gi innsikt i de ulike livsbetingelsene for minoritetsbefolkningen, nysansene i livsvilkår, og erfaringene til barn som vokser opp med en minoritetstilhørighet. Rapporten foreslår økt forskningsinnsats på fire områder: Minoritetsbarndom, Språkopplæring og utdanningstilbud, Identitetskonstruksjon og kulturformidling, og Barn og unges medborgerskap
<i>Emneord</i> Barn, minoritetsrettigheter, nasjonale minoriteter, kvener, skogfinner, romanifolket, rom, jøder
<i>Summary</i> The report gives an overview over current research on children and young people from national minorities in the Nordic countries. The present material reveals an insufficient knowledge production on minority childhoods. The studies are fragmented, and there is a need for more synthetic research and studies on children as social actors. The studies are mainly produced at master and PhD level. The condition in and between different national minority groups varies, and we need more knowledge about the efforts which leads to these variations. Themes for further research are: Childhood studies on children of national minorities, Cultural studies on dissemination of culture and identity, Language research and research on minority education, and research on Children of national minorities and citizenship.
<i>Index terms</i> Childhood, minority rights, national minorities, research survey, romani, rom, jews, the Kven